عوامي جمهوري انقلاب

ڊاڪٽر ارباب کهاوڙ
سيڪريٽري جنرل
وطن دوست انقلابي پارٽي

عوامي جمهوري انقلاب

ڊاڪٽر ارباب کهاوڙ
سيڪريٽري جنرل
وطن دوست انقلابي پارٽي

اوسر پبليڪيشن ڪراچي

ڇپائيندڙ جا حق ۽ واسطا محفوظ

ڇاپو ——— پهريون
تعداد ——— ٻه هزار
ڇپجڻ جي تاريخ ——— جولاءِ ١٩٨٧ع
ڇپائيندڙ ——— پنهل سارو

ملهه: اٺ رپيا

قومي جمهوري انقلاب

لينن روسي ڪميونسٽ پارٽي جي ستين ڪانگريس وقت روس ۽ يورپ ۾ انقلاب جي باري ۾ ڳالهائيندي چيو ته ”جنهن به يورپ ۾ سوشلسٽ انقلاب برپا ٿيڻ لاءِ گهربل معاشي حالتن جو گهرو جائزو ورتو هوندو، تنهن لاءِ اها ڳالهه بلڪل چٽي ٿي وئي هوندي ته يورپ ۾ انقلاب جي شروعات ڪرڻ انتهائي مشڪل آهي، پر اسان وٽ (روس ۾) انقلاب جي شروعات ڪرڻ انتهائي سولو ڪم آهي. پر اسان وٽ انقلاب کي اڳتي وٺي وڃڻ انتهائي ڏکيو ڪم آهي جڏهن ته يورپ ۾ اهو ڪم وري انتهائي سولو آهي(۱).

لينن جي انهن لفظن کانپوءِ تاريخ تمام گهڻو ترقي ڪري وئي آهي. روس جي انقلاب کانپوءِ عالمي سوشلسٽ نظام وجود ۾ اچي ويو آهي. سامراج جو بيٺڪي نظام ختم ٿي ويو آهي ۽ عالمي انقلابي قوتون وڏيون سگهاريون ٿيون آهن. تاريخ جي ان زبردست ترقي ۾ اسان ڇا ٿا ڏسون؟ يورپ ۽ آمريڪا ۾ انقلاب جي شروعات ڪرڻ اڃا به وڌيڪ ڏکيو ڪم ٿي ويو آهي. پر ايشيا، آفريڪا ۽ لاطيني آمريڪا ۾ انقلاب وڌيڪ سولو ٿي ويو آهي. انقلاب نه رڳو برپا ڪرڻ سولو ٿي ويو آهي پر عالمي انقلاب جون قوتون ايتريون ته با اثر ٿي ويون آهن جو ڪنهن به ملڪ ۾ برپا ٿيل انقلاب کي ڏوري مدد پهچائي ان انقلاب کي اڳتي وٺي وڃڻ ۾ ان ملڪ جي انقلابي قوتن سان ويجهو سهڪار ڪن ٿيون.

عالمي انقلاب عمل ۾ ابتري واڌ ۽ تيزي آهي ۽ اسان وٽ وري پسماندگي ڪيتري آهي. هن وقت تائين اسان اهو سمجهي ۽ طئي ڪري نه سگهيا آهيون ته اسان وٽ جمهوري انقلاب جي ڪهڙي شڪل هوندي، ۽ ان جي سوشلسٽ انقلاب سان ڪڙي ڪيئن ملهل هوندي ؟

اسان وٽ اهي ڏريون جهڙي پاڻ کي انقلابي ٿيون سمجهن تن جو تاريخ ڏانهن رويو سائنسي نه پر داخليت پسندي وارو رهيو آهي. اسانجن انهن دوستن کي ١٩٨٥ع ۾ به ١٩٦٠ع پئي نظر ايندي. ڪميونسٽ ۽ مزدور پارٽين جي ١٩٦٠ع واري ڪانفرنس جو حوالو ته ڏيندا پر ١٩٨١ع واري سوويت يونين جي ڪميونسٽ پارٽي جي ٢٦ ڪانگريس جي منظور ڪيل دستاويز جو حوالو بلڪل نه ڏيندا. افسوس وري ان ڳالهه تي به آهي ته اهي دوست جيڪي ١٩٦٠ع واري ڪانفرنس جا حوالا ڏيندا آهن تن به يا ته اهي دستاويزات ڪونه پڙهيا آهن، پر جيڪڏهن پڙهيا آهن ته سمجهيا نه آهن. جيڪڏهن اهي دستاويز دوستن پڙهيا آهن ۽ سمجهيا به آهن ته پوءِ پڪ ئي پڪ حقيقتن کي لڪائين ٿا. ڇاڪاڻ ته ١٩٦٠ع واري ڪانفرنس ۾ جيڪو مقالو منظور ڪيو ويو آهي. اسانجن دوستن جو عمل ان مطابق نه آهي. ١٩٦٠ع کانپوءِ ١٩٦٩ع ۾ به ماسڪو ۾ ڪانفرنس ٿي هئي تنهن جو به ڪو حوالو ڪونه ڏيندا آهن. بهرحال اسان ١٩٦٠ع واري ڪانفرنس کان شروع ڪنداسون.

قومي جمهوريت يا غيرسرمائيداري رستو

١٩٦٠ع واري ماسڪو بيان ۾ عالمي صورتحال جو نقشو هنن لفظن ۾ چٽيو ويو آهي، "انهن سالن جو (گذريل ٽن سالن ۾ يعني ١٩٥٧ع واري ماسڪو ڪانفرنس کان ١٩٦٠ع واري ڪانفرنس تائين) (ليکڪ) اهم نتيجو آهي. عالمي سوشلسٽ نظام جي طاقت ۽ ان جي بين الاقوامي اهميت ۾ تيزيءَ سان واڌ،

قومي آزاديءَ جي اثر هيٺ نوآبادياتي نظام زبردست گهوٽالو سرمائيدار دنيا ۾ طبقاتي جدوجهد تيز ٿيءَ ۽ سرمائيداراڻي نظام جو لاڳيتو زوال ۽ ابتري جو شڪار ٿيو".

نوآبادياتي نظام جي خاتمي سان جيڪي به ملڪ آزاد ٿيا رهيا هئا تن جون گهڻو ڪري خاصيتون جيڪي ڪارن بروليٽ بيان ڪيون آهن سي هي آهن:

١- سامراجي نوآبادياتي ۽ نيم نوآبادياتي نظام کان تازو ئي آزاد ٿيا آهن.

٢- سرمائيداري جي بين الاقوامي پورهئي جي ورڇ ۾ ڦرلٽ ۽ اڻ برابري جو شڪار آهن.

٣- ترقي جي اهڙي عبوري دور مان گذري رهيا آهن جيڪو سرمائيداري کان اڳ وارن تعلقات، جاگيرداري، نيم جاگيرداري، قبائليت تي ٻڌل آهي. سندن قومي تشڪيل ٿيل ڪانهي ۽ انهن جا قومي ادارا ٺهڻ وارن مرحلن ۾ آهن. (٣)

١٩٦٠ع واري ڪانفرنس نوآبادياتي نظام جي تباهي ۽ بربادي کي تاريخ ۾ سوشلسٽ نظام جي قيام کانپوءِ ٻئي نمبر تي اهميت ڏني آهي(٤) پر انهن نون آزاد ٿيل ملڪن لاءِ مسئلو اهو پيدا ٿيو ته هو پنهنجي ترقي لاءِ ڪهڙي واٽ وٺن. دنيا واضح نموني ٻن حصن ۾ ورهائجي چڪي هئي، هڪ طرف آهي سرمائيداري جنهن جي واٽ اونده ڏانهن ٿي وڃي. نئين سماجي، سياسي ۽ معاشي غلامي، انسان جي انسان، طبقن جي طبقن هٿان ڦرلٽ.

ٻي واٽ هئي آزاديءَ، امن ۽ ترقي جي هيءَ واٽ. آهي سوشلزم جي واٽ. لينن واٽ ڪابه نه هئي. سوشلزم ان کي "واٽ جي چونڊ جيو آهي(٥). ڪيترا ملڪ ان چونڊ ۾ سرمائيداراڻي واٽ تي هلي پيا ۽ وري سامراج، جي جديد نوآبادياتي نظام جو ٻڪ ٻڌا، پيا وري جيڪي ان واٽ تي وڃي نه پيا گهرن تن لاءِ

مسئلو اهو پيدا ٿيو ته اهي سوشلزم ڏانهن ڪيئن وڃن، جڏهن ته انهن وٽ سوشلزم ڏانهن وڃڻ جون گهربل حالتون موجود ڪونه هيون يعني سماج ۾ سرمائيدارانه ترقي جي هڪ خاص حد ۽ مزدور طبقي جي نمائنده انقلابي پارٽي ١٩٦٠ ۾ ماسڪو ۾ دنيا جي ڪميونسٽن ۽ مزدورن جي جيڪا ڪانفرنس ٿي، تنهن ۾ انهن ملڪن لاءِ ترقي جي غير-سرمائيدارانه واٽ تجويز ڪئي وئي (٦) هنن ملڪن تي اسان جڏهن به نظر ڪنداسين ته اسان کي هيٺيون حقيقتون نظر اچن ٿيون:

(١) انهن ملڪن تازو ئي سياسي آزادي حاصل ڪئي هئي، يعني سياسي طرح نوآبادياتي نظام کان ٻاهر نڪري آيا هئا. پر انهن جي معاشي آزادي جي جدوجهد کي اڃان گهڻو ۽ ڏکيو سفر طئه ڪرڻو هو.

(٢) انهن ملڪن جي تمام وڏي اڪثريت آفريڪا سان واسطو رکندڙ آهي، خاص ڪري آفريڪا جي خط استوا جي حصي سان.

(٣) انهن ملڪن جي سماجي ترقي جي سطح سرمائيداري کان اڳ وارن تعلقات تي ٻڌل هئي. جاگيرداري، قبائليت ۽ برداري نظام به ڪن هنڌن تي هو. سرمائيداري جيڪڏهن هئي ته اها پنهنجي اڏاوت جي بلڪل شروعاتي ڏاڪي تي. انهن ملڪن ۾ نائين جا جيڪي به تعلقات پيدا ٿيا هئا سي مقامي نه پر پرڏيهي نائي سبب.

(٤) جديد قوميت جي نه ته تشڪيل ٿيل هئي ۽ نه وري جديد قوم جا ڪي ادارا موجود هئا.

(٥) سماج جي طبقاتي ورڇ صاف ۽ چٽي ڪانه هئي، ماڻهن جي ثقافتي ۽ تعليمي سطح انتهائي هيٺتي هئي.

(٦) پرڏيهي نائي مقامي پيٽي بورجوا ۽ ڪجهه دلال سرمائيدارن کي پيدا ڪيو هو. نوآبادياتي معاملات هلائڻ لاءِ فوج،

شهري ڪامورن ۽ دانشور کي پيدا ڪيو ويو هو.

تاريخ طبقاتي سماج ۾ طبقن جي ڪشمڪش جي ڪهاڻي آهي. طبقاتي ڪشمڪش اهڙن سماجن کي اڳتي وٺي ٿي وڃي ۽ تاريخ ڪشمڪش جي هر مرحلي تي ترقيءَ جو هڪ نئون ڏاڪو چڙهي وڃي ٿي. اسان جا هي نوان آزاد ٿيل ملڪ ترقي جي ان ڏاڪي تي هئا جڏهن سماج ۾ طبقاتي تفريق واضح ڪانه هئي. تنهن ڪري انهن ۾ طبقاتي ڇڪتاڻ به سخت ۽ تيز ڪانه هئي، ته اسان اهو سمجهون ته انهن ملڪن جي ترقي جي رفتار ڍيمي هوندي؟ ان جو جواب اهو آهي ته ائين ناهي. عالمي سرمائيداري دنيا جي وڏي حصي کي ويڙهي سوڙهي ڪري پنهنجي مٺ ۾ بند ڪيو آهي. اها سرمائيداراڻه بين الاقواميت آهي ۽ عالمي طبقاتي ڪشمڪش ۾ هڪ ڌر. عالمي طبقاتي ڪشمڪش ۾ ٻي ڌر آهي. عالمي سوشلسٽ نظام جنهن جي پنهنجي بين الاقواميت آهي. جيڪا مظلوم قومن کي سرمائيداري جي اَنَ مٽ کان آجو ڪري امن ۽ ترقي جي ڪشادي راهه تي پاڻ سان همراهه ڪرڻ گهري ٿي. هڪڙي قوم يا ملڪ اندر طبقاتي ڪشمڪش عالمي ڪشمڪش جو هڪ حصو آهي. هڪڙي ملڪ يا قوم ۾ طبقاتي ڪشمڪش جي جيتري به سطح آهي، عالمي طبقاتي ڪشمڪش ان کي وڌيڪ گهرو، وسيع ۽ تيز ڪري ٿي. واٽ جي چونڊ جو سوال ان سان لاڳاپيل آهي ته اهو ملڪ يا قوم عالمي ڪشمڪش ۾ ڪهڙي واٽ ٿو وٺي. ”انهن ملڪن ۾ جيڪا طبقاتي ڪشمڪش آهي سا واٽ جي چونڊ“ جي شڪل ۾ اسانجي سامهون اچي ٿي. جيڪڏهن اوهان سرمائيداري جي چونڊ ڪندؤ ته پوءِ اوهان کي آزادي، انقلاب ۽ ترقي جي قوتن کي دٻائڻو پوندو. يا ته اوهانکي ان جي ابتڙ ڪم ڪرڻو پوندو. پر وچون نئون يا ٽيون رستو ڪونهي. رياست جنهن ته طبقاتي ڪشمڪش ۾ اهم ڪردار ادا ڪندي آهي. تنهن ڪري طبقاتي ڇڪتاڻ جي هن شڪل ۾ به

رياست اهم ڪردار ادا ڪندي آهي، بلڪه فيصلہ ڪُن. ڇاڪاڻ ته ان سماج ۾ موجود جهڙي به تنظيمون آهن تن ۾ وڌ ۾ وڌ مضبوط ۽ منظم رڳو رياست هوندي آهي.

هڪ دفعو ٻيهر انهن نون آزاد ٿيل ملڪن ڏانهن موٽون ٿا. اهي ملڪ جهڙي سماجي ترقي جي سرمائيداري کان اڳ واري حالت ۾ آهن. انهن ملڪن ۾ رڳو رياست ئي اهڙي تنظيم آهي جيڪا مضبوط ۽ منظم آهي. ۽ انهن ملڪن کي اڳتي جي ترقي لاءِ واٽ جي چونڊ ڪرڻي آهي. هن مقالي جا انهي ڪري مک وارا نقطا آهن: (١) رياست جي نوعيت ۾ ڪردار (٢) واٽ جي چونڊ.

جيئن انهن ملڪن سياسي آزادي ورتي ته انهن ۾ مکيہ سماجي تنظيم رڳو رياست هئي، ان جو نتيجو اهو نڪتو جو انهن ۾ ملڪن کي اڳتي جيڪا ترقي ڪرڻي هئي. تنهن ۾ رياست جو بنيادي ڪردار ٿيو جڙي. ملڪ واٽ ڪهڙي به وٺي پر گاڏي کي ڌڪڻ واري قوت رياست وٽ هئي. هنن ملڪن جي رياست، نوعيت جي اعتبار کان قومي جمهوري رياست هئي. ڇاڪاڻ ته ان رياست کي ڪجهه اهڙا ڪم ڪرڻا هئا جن کي سون سالن جي نوآبادياتي نظام تڪميل تي پهچڻ نه ڏنو هو. جهڙوڪ جديد قوم جي تشڪيل آهه - آندري ليف لکي ٿو:

”قومي جمهوريت جي رياست اهڙي قوت آهي جيڪا ملڪ جي مختلف قبائلي ۽ نسلي گروهن کي هڪ ٻئي جي ويجهو آڻي ۽ هڪ قوم جوڙڻ لاءِ ضروري حالتون پيدا ڪري ٿي (٧).

آر - اليانو فنسڪي لکي ٿو:- قومي جمهوريت، جيڪا

ايشيا ۽ آفريڪا جي غير پرولتاري مظلوم عوام جي سياسي پليٽ فارم

جي ترجماني ڪري ٿي، تنهن جمهوري انقلاب کي ڪاميابي سان همڪنار ڪرڻ ۾ پنهنجي اهليت ثابت ڪئي آهي (٨).

رياست جو هي فرض، وات جي چوند سان لاڳاپيل ڪونه هو. نائيجيريا، ڪينيا، آئيوريڪوسٽ، ڪيمرون، سينيگال، جن سرمائيدارن واٽ ورتي. انهن ملڪن جي رياست، ان فرض جي پورائي ۾ حصو ورتو. تنزانيه، انگولا ۽ ڪانگو، جهڙا ترقي جي غيرسرمائيدارانه رستي تي هلڻ لڳا هئا. تن جي رياست جي نوعيت به ساڳي هئي پر پهرين ملڪن جي رياست يعني ڪينيا ۽ ڪيمرون وغيره، اندروني تضادن جو شڪار رهيون. اهي رياستون پنهنجي ڪردار کي ان حد کان وڌيڪ وڌائي نه سگهيون. انهن رياستن سامراج سان لاڳاپا جوڙيا، اندرون ملڪ، سرمائيدارانه رشتن کي وڌڻ ڏنو قبائلي سردارن ۽ جاگيردارن کي سرمائيدار ٿيڻ جي وات ڏسي ۽ ۽ انهن کي اهڙا موقعا به فراهم ڪيا، جنهن ڪري انهن ملڪن کي ڪافي مشڪلاتن جو منهن ڏسڻو پيو آهي.

١٩٧٣ع ۾ دائود جڏهن ظاهر شاهه جو تختو اونڌو ڪيو، تڏهن افغانستان ۾ قومي جمهوري رياست قائم ٿي، چاڪاڻ ته ان رياست، سرمائيدارانه تعلقات کي فروغ ڏيڻ شروع ڪيو. ايٿوپيا ۾ هيلسلاسي جو تختو اونڌو ڪري، تفريقي اقتدار تي ٿي قبضو ڪيو ۽ فاروق جو تختو اونڌو ڪري نجيب کي حڪومت ڏني ويئي. ١٩٦٩ع ۾ ڪانگو ۾ قومي جمهوري قوتن، جهڙي قومي انقلابي تحريڪ نالي پارٽي ۾ منظم هئا (٩)، انهن به جنهن رياست جي تشڪيل ڪئي سا به قومي جمهوري رياست هئي.

هنن رياستن ۾ اسان کي ڇا ٿو نظر اچي. تاريخي طرح سان رجعت پسند ۽ ترقي پسند وهڪرا ساڳي وقت تي موجود آهن. ساڳي وقت رياست سياسي آزادي جي ماحول ۾ قوم جي تشڪيل ڪري ٿي ته ان ٿي وقت، معاشي پالسي اهڙي ٿي جوڙي جهڪا سامراج سان ناتا وڌائي ٿي ۽ سرمائيدارانه رشتن کي فروغ ٿي ڏيئي. اهڙي طرح سان قوم جي معاشي غلامي جو سامان پيدا ڪندي رهي ٿي، يعني رياست جي نوعيت ۽ ڪردار ۾ تضاد آهي

ان جي بڻ ۽ جوڙ (Content and form) ۾ مطابقت ڪانهي.

رياستن جي ٻي حصي ۾ اسان چوا ٿا ڏسون، اهي رياستون قوم جي تشڪيل ڪري رهيون آهن. جاگيرداري، نيم جاگيرداري قبائليت جو خاتمو ٿيون ڪن. ملڪي معيشت کي سامراج جي غلامي کان بچائين ٿيون، سرمائيداري جي واڌ کي روڪين ٿيون، مطلب ته، پورهين گروپ جي نسبت هي رياستون، جيڪو فرض، ادا ڪري رهيون، سو تاريخي لحاظ کان وڏيڪ گهرو ۽ وسيع آهي. هي رياستون جيڪي نوعيت ۾ قومي جمهوري آهن سي ساڳي وقت ڪردار ۾ انقلابي جمهوري به آهن. يعني انهن جي نوعيت ۽ ڪردار (Nature and Character) ۽ انهن جي بڻ ۽ جوڙ (Cortent and form) ۾ مطابقت آهي. انهي ڪري هي رياستون ٻين رياستن جي مقابلي ۾ سماجي ترقي جي رفتار ۾ وڏيڪ تيزي پيدا ڪري سگهن ٿيون. ڇاڪاڻ ته هي رياستون پنهنجن پيداواري قوتن جي ڏيهي توڙي پرڏيهي ظالم قوتن کان حفاظت ڪن ٿيون.

انقلابي جمهوري رياستون (جيڪي پنهنجي نوعيت ۾ قومي جمهوري به آهن) سي آهن: تنزانيا، گني، انڪروما واري گهانا، يمن، ميڊگاسڪر، انگولا، موزنبيق. اپريل ١٩٧٨ع واري افغان انقلاب ۾ تشڪيل پاتل رياست، ڏکڻ يمن ۾ صدر جمال عبدالناصر جي وقت ۾ مصري رياست.

هاڻي سوال اٿندو ته ترقي جو غير سرمائيدارانه رستو ڇا آهي؟ ويسولوڊوف سنڪي ۽ وي بوڪوسلوسڪي هي ٿا بيان ڪن:

” ترقي جو غير سرمائيدارانه رستو بنيادي طرح سان انهن ملڪن سان شروع ٿئي ٿو جتي سماجي، معاشي تشڪيل ۾ سرمائيداري کان اڳ وارا تعلقات آهن يا ته سرمائيداري جي بنهه ڪمزور شڪل (١٠) يا ٻوتر منهنجا ان کي هن طرح بيان ڪري ٿو؛

” غير سرمائيدارانه رستو هڪ پيچيده تصور آهي ڇاڪاڻ ته

ان ۾ اهڙا سوال شامل آهن جن جو واسطو سماجي، معاشي، ثقافتي ۽ نظرياتي حدن سان آهي، غير سرمائيداراڻه رستو ليون رستو ناهي جيڪو سرمائيداري کان هٽي ڪري سوشلزم ڏانهن وڃي ٿو(١١) سمونيا ان کي هيٺين ريت ٿو بيان ڪري: ”سماج جي عام جمهوري نئين اڏاوت ڪرڻ، غير بورجوا طريقن ۽ غير بورجوا طاقتن ذريعي(١٢) آخر ۾ ڏسون ٿا پروفيسر اوليانوفسڪي جيڪو پوئتي پيل ملڪن جي معاملن جو ماهر آهي، سو ڇا ٿو چوي:

”هن وقت ايشيا ۽ آفريڪا جي ملڪن ۾ غيرسرمائيداراڻه تبديليون عام جمهوري ڏاڪي تي آهن....... غيرسرمائيداراڻه رستن جو عام جمهوري ڏاڪي تي وڏو حصو اهو آهي ته هارين کي مضبوط ڪري ۽ انهن جي حالتن ۾ قومي جمهوري نظام هيٺ سڌارو آڻي“.(١٣)

ترقي جي ان غيرسرمائيداراڻه رستي تي هلندي انقلابي جمهوري رياست ڪهڙا تاريخي فرض پورا ڪري ٿي؟ معاشي ميدان ۾: سامراج جي معاشي مداخلت کي روڪي ٿي، شهرن ۾ صنعتڪاري ڪري ٿي، پر سرمائيداري ۽ سرمائيدارن کي آسرو نٿي ڏئي. ٻهراڙين ۾ جاگيرداري ۽ قبائليت جو خاتمو ڪري ٿي، رياستي فارم جوڙي ٿي، هارين جي گڏيل ڪميٽي جي همت افزائي ڪري ننڍن مالڪن، شهري ۽ ٻهراڙي جي ننڍي بورجوا ملڪيت جي حفاظت ڪري ٿي. سماجي ميدان ۾:- تعليم ۽ صحت لاءِ جوڳو بندوبست ڪري ٿي، پورهيتن جي حالتن کي بهتر بڻائي ٿي، ماڻهن جي ثقافتي واڌ ۽ معيار زندگي بهتر بڻائڻ لاءِ انتظام ڪري ٿي.

سياسي ميدان رياست جي ادارن ۾ وڌ ۾ وڌ جمهوري سڌارا آندا وڃن ٿا، عوام جي وسيع نظر حلقن کي رياستي معاملن ۾ شريڪ ڪيو وڃي ٿو، پرڏيهي نيتي ۾ سامراج دشمن پاليسي اختيار ڪئي وڃي ٿي- عالمي سوشلسٽ نظام سان ويجها سياسي ۽ معاشي تعلقات قائم ڪيا وڃن ٿا، عالمي امن ۽ قومي آزادي

جي تحريڪن جي حمايت ڪئي وڃي ٿي، نسل‌پرستي ۽ فسطائيت جي مخالفت ڪئي وڃي ٿي.

اهو آهي ترقي جو غير سرمائيداراڻو رستو جيڪو انقلابي جمهوري رياستون انهن ملڪن ۾ اختيار ڪن ٿيون جيڪي ١٩٦٠ع واري ڪانفرنس مطابق پنهنجي سماجي ترقي جي ان ڏاڪي تي بيٺل هئا جن ۾ سرمائيداري کان اڳ وارا تعلقات حاوي هئا. هتي وري سوال اهو ٿو پيدا ٿئي ته رياست اهو سڀ ڪجهه ڪيئن ٿي ڪري، رياست ۾ خودڪاريت (Automation) نه آهي ڪانه، نه وري ان جو ڏور ڪنٽرول سرشتو (Remore con- trol System) آهي؟ ته پوءِ آخر رياست کان اهي ڪم ڪير ٿو ڪرائي؟

پروفيسر اوليانوفسڪي چوي ٿو: " اهو سوال ته ڪهڙا طبقا غير سرمائيداراڻه ترقي تي هلڻ جا اهل آهن، مارڪس ان جو جهنڊو سرمائيداري کان اڳ واري هاري (پدري هاري) يا ڇوٽي جنس پيدا ڪندڙ هاري) جي هٿ ۾ ڏنو، جيڪو هڪ اهڙي طبقاتي قوت آهي جو پيداوار ۽ سماجي زندگيءَ کي اجتماعي‌شڪل ڏيئي، پنهنجي پورهئي جو ثمر پاڻ وٽ رکي، جاگيرداري خلاف جهاد لاءِ ڪمر ڪشي ٿو ۽ ساڳئي وقت سرمائيداري جي به مخالفت ڪري ٿو (١٤).

مارڪس کي غيرسرمائيداري جي رستي جي وڏيڪ مطالعي ۽ تجربي جو گهڻو وقت ملي نه سگهيو هو، پر اسان ڏسون ٿا ته رياست کان اهو ڪم وٺڻ لاءِ مزدورن يا مزدورن جي پارٽي جو حصو ڪونهي ڇاڪاڻ ته سماج ترقي جي ان ڏاڪي تي آهي جنهن ۾ مزدور يا ته آهن ئي ڪونه، يا جيڪڏهن آهن ته اهي هڪ سماجي قوت طور ڪو ڪردار ادا ڪرڻ جي اهل نه آهن.

ٻي طرف وري اسان اهو ڏسون ٿا ته ان ۾ قومي سرمائيدار جو به

حصو ڪونهي ڇاڪاڻ ته اهو به موجود ڪونهي. رياست ڪان اهو تاريخي فرض پورو ڪرائڻ لاءِ سياسي قوتن جو هڪ بلاڪ آهي، ڪا به هڪ سياسي قوت ڪانهي. اهو بلاڪ مشتمل ٿئي ٿو هارين، شهري ننڍي بورجوا، دانشورن، شهري ۽ فوجي آفيسرن تي. گهڻن هنڌن تي فوج جو ڪردار وڌيڪ نمايان ۽ آڳرو ٿئي ٿو. هن سڄي بلاڪ کي گڏائي انقلابي جمهوريت پسند ڇنبو آهي.

انقلابي جمهوريت پسند، انقلابي جمهوري رياست جا سوار آهن. انقلابي جمهوري رياست اها ڳالهه آهي جيڪا غيرسرمائيدارانه رستي تي هلي ٿي. غيرسرمائيدارانه رستو اهو آهي جيڪو ١٩٦٠ع ۾ انهن ملڪن لاءِ تجويز ڪيو ويو هو جتي سرمائيداري ڪانه هئي ته جيئن اهي ملڪ سرمائيداري جي عذاب ۽ اذيت کان بچي، ان رستي تي هلندي سماجي ترقي جي اعليٰ منزل تي پهچن.

پر تاريخ ١٩٦٠ع تي بيهي نٿي رهي، بهرحال اڪيتي ترقي ٿيڻي آهي، توڙي جو غيرسرمائيدارانه طريقي سان. پر سياسي، معاشي ۽ سماجي ترقي بهرحال ٿيڻي هئي. هاڻي هي آهي صورتحال جو هڪڙو پاسو. ان جو ٻيو پاسو اهو آهي ته انقلابي هڪ بلاڪ هوندي به نظرياتي ۽ طبقاتي طرح هڪ نه هئا. انهن جي تنظيم ۾ اندروني ايڪتا ۽ يڪسانيت نه هئي. هڪڙو بلاڪ اهڙو هو جنهن ۾ ننڍي بورجوا سوچ ۽ لاڙو ۽ نظريو وڌيڪ حاوي هو. هن سوچ وارا ننڍي بورجوا حصا، دانشور ۽ سرڪاري ڪارندا پاڻ کي سوشلسٽ ۽ قوم پرست چوندا هئا. هنن ترقي جي غيرسرمائيدارانه رستي تي هلندي خاص طرح ننڍي بورجوا معيشت کي وڌيڪ زور ورتايو، سرڪاري معاملن ۾ ڪامورا شاهي کي وڌيڪ بااختيار ڪيو، معاشي ۽ سياسي پاليسين ۽ رٿابندين ۾ عوام جي وسيع تر حلقن کي شريڪ ڪري جمهوري مدارن کي وڌيڪ پائيدار ڪرڻ بجاءِ سرڪاري رياستي، انتظامي ذريعن تي وڌيڪ پاڙيو. انهن اندروني ڪمزورين مان فائدو وٺي مقامي رجعت پسند عالمي سامراج سان

ملڪي رياست جو ڪردار تبديل ڪرڻ ۽ ترقيءَ کي غيرسرمائيدارانه رستي تان ٿيڙي تا وڃن. گهانا ۾ ائين ٿيو. مصر، گني ۽ سوڊان ۾ به ائين ٿيو آهي. گهانا ۾ اينڪروما جو تختو اونڌو ڪيو ويو آهي. سوڊان ۾ نميري پاڻ پلٽو ڪاڏيو. مصر ۾ ناصر جي موت ڪانپوءِ ان تي عمل ڪيو ويو آهي. گني ۾ احمد شيخوطور جي وفات ڪانپوءِ فوج اقتدار تي قبضو ڪري ورتو آهي.

پهو بلاڪ اهڙو هو جنهن ۾ مارڪسي ليننني سوچ حاوي هئي. هنن ثابت قدمي سان سماجي سڌارن ڏانهن ڌيان ۽ توجه ڏنو. عوام جي وسيع تر حلقن کي متحرڪ ڪيو. هارين جي ستل شڪتي کي جاڳايو. سماج جي وڏ ۾ وڏ جمهوري اڏاوت ڪرڻ تي زور ڏنو پئي ويو. پورهيت عوام کي معاشي رٿابندي، سياسي فيصلن ۽ رياستي معاملن ۾ شريڪ ڪيو ويو. هارين جي پنچاتن ۽ برادري جي اجتماعيت کي سوشلزم جي تعمير لاءِ استعمال ڪيو مارڪس، وي. آءِ. زاسواچ کي جوابي خط ۾ لکيو ته:

”سوشلزم ڏانهن غيرسرمائيدارانه واڌ واري حالتن ۾ مقامي خود انتظامي ادارن جي روايتي زرعي پنچائتن جي بنياد تي اڏاوت ڪئي وڃي، جيڪي قومي پيماني تي اڃا محفوظ آهن.“(١٥)

هي بلاڪ مارڪسي نظرئي سان هٿياربند ڪارڪنن جا جٿا تيار ڪري ٿو. رياستي سرمائيداري سان پرولتاريه پيدا ڪري ٿو، ان کي اهڙو لائق بڻائي ٿو جو اهو سوشلسٽ تعمير جو بار پنهنجن ڪلهن تي کڻي سگهي. پاڻ کي مزدورن جي سرواڻ پارٽي ۾ بدلائڻ جي ڪوشش ڪري ٿو. رکو هن بلاڪ جي اڳواڻي ۾ ترقي جو غير سرمائيدارانه رستو سوشلزم ڏانهن وڃي ٿو. پهو ڪو به بلاڪ يا ڌر اهو فرض پورو ڪري نٿي سگهي.

آر. آندري پيني لکي ٿو:-

”غير سرمائيدارانه رستي جو مکيه بنُ (Content) مکيه طور اهو آهي ته سرمائيداري کان اڳ وارن تعلقات منجهان،

غير سرمائيدارانہ طريقي، اهڙو سياسي ۽ معاشي عبور ڪجي تہ جئن سوشلسٽ ترقي جو بنياد فراهم ٿي سگهي"(١٦)۔

پاپوتومنچخا لکي ٿو: "غير سرمائيدارانہ واٽ هڪ ملڪ کي ان لائق بڻائي ٿي جو اهو قديم ۽ اوائلي تعلقات کان سرمائيداري کان پاسو ڪري سڌو وڏيڪ منظم سماج ۽ آخرڪار سوشلزم کي رسي."(١٧)۔

وڪٽر افاناشيف چوي ٿو:- "اهڙي طرح اسان ڏسون ٿا تہ غيرسرمائيدارانہ واٽ جو سماجي، معاشي بڻ آهي، قومي آزادي جي انقلاب جي تڪميل، سوشلزم جي تعمير لاءِ مادي ۽ طبقاتي گهرجن کي پورو ڪرڻ، قومي آزادي جي انقلاب کي سوشلسٽ انقلاب ۾ تبديل ڪرڻ آهي".(١٨)

افاناسيف جي ان قول کانپوءِ جيڪڏهن لينن کانسواءِ ٻئي ڪنهن جو قول ڏيو بہ تہ اها بيوقوفي ٿيندي، ڇاڪاڻ تہ خود افاناسيف جو قول ايترو تہ جامع آهي جو ان جي تصديق لاءِ ٻئي ڪنهن جي شاهدي جي ضرورت ڪانهي.

لينن پنهنجي مقالـــي عظيم شروعات (Great begn:ng) ۾ چئي ٿو: "طبقن جـي خاتمي لاءِ پئداواري قوتن جي واڌ لاءِ هڪ انتهائي وڏو قدم اکتي کڻجي. اهو ضروري آهي تہ مزاحمت کي روڪيو وجـي (جيڪا گهڻو ڪري غيرمحسوس (Passine) هوندي آهي. جيڪا تمام گهڻي سخت هونـدي آهي ، جنهن تي قابض ٿيڻ ڏاڍو ڏکيو هونـدو آهي). جيڪا ننڍي پئماني جـي پئداوار باقيات جي صورت ۾ سامهون اچي ٿي. اهو ضروري آهي تہ عادت جي طاقت ۽ قدامت پسندي کـي قابـو ڪيو وجـي ۔ جيڪي انهن باقيات سان لاڳاپيل هوندا آهن*

قومي آزادي جي انقلاب کان سوشلسٽ انقلاب ڏانهن جيڪو

* Lenin selected works voi: III p.231

عبوري انقلابي دور آهي جنهن ۾ لينن مطابق ننڍي پيماني جي پيداوار جون باقيات موجود آهن، تنهن کي قومي جمهوري انقلاب چئبو آهي. مطلب ته قومي جمهوري انقلاب انهن ملڪن ۾ اچي ٿو جيڪي سماجي ترقي جي سرمائيداري کان اڳ وارين حالتن ۾ آهن، اتي انقلابي جمهوريت پسندن جو اهڙو بلاڪ جيڪو مارڪسي نظرئي ۾ يقين رکندڙ آهي، رياستي اقتدار تي قبضو ڪري ٿو. اها رياست پنهنجي ڪردار ۾ انقلابي جمهوري رياست آهي، ان رياست معرفت ترقي جو غيرسرمائيدارانه رستو اختيار ڪيو وڃي ٿو ۽ سماج ۾ اهڙيون مادي حالتون پيدا ڪيون وڃن ٿيون جو سوشلسٽ انقلاب جي راهه هموار ٿي پئي ٿي. افغانستان، انگولا، موزمبيق، ايٿوپيا ۽ يمن وغيره ۾ اهڙن تاريخي حالتن ۾ متيان تاريخي فرض پورا ڪرڻ لاء قومي جمهوري انقلاب آيو آهي.

”غيرسرمائيدارانه واٽ جو ابتدائي مرحلو آهي نوآبادياتي نظام جو خاتمو هي اهڙو عمل آهي جنهن ۾ قومي آزادي جو انقلاب قومي جمهوري انقلاب ۾ داخل ٿئي ٿو. (هڪ اهڙي دور ۾ جنهن ۾ روايتي سماجي ڍانچو جنهن جو نوآبادياتي نظام حليو بگاڙي ڇڏيو آهي، سو تبديل ٿئي ٿو) قومي جمهوري انقلاب جو مرحلو هڪ عبوري مرحلي طور اڳتي وڌي وڃي ٿو جنهن ۾ ترقي جو غيرسرمائيدارانه رستو تڪميل کي پهچي ٿو ۽ سوشلزم جي تعمير لاء معروضي ۽ موضوعي گهرجون پوريون ٿين ٿيون.“(٢٠)

سولودوف ميڪوف جيڪو سوويت يونين جي سائنسي اڪيڊمي جو ميمبر آهي، سو پنهنجي ڪتاب ۾ لکي ٿو: ”قومي جمهوري انقلاب ۽ ان جو ارتقا ڪري سوشلسٽ انقلاب تائين پهچڻ اهڙو رستو آهي جيڪو انهن ملڪن کي جن نوآبادياتي زنجيرون ٽوڙيون آهن، تن کي سرمائيداري کان پاسو ڪرائي سوشلزم تائين پهچائي ٿو.“(٢١)

اهو آندري ٻيف چئي ٿو: ”غيرسرمائيدارانه ترقي جي آخري مرحلي تي، جيئن قومي جمهوري انقلاب، سوشلسٽ انقلاب ۾ داخل ٿئي ٿو، ان جو مکيه فرض اهو آهي ته سوشلسٽ تعمير لاءِ اڳواٽ مادي ۽ فني، سياسي ۽ نظرياتي حالتون پيدا ڪري.“(٢٢)

قومي آزادي جي انقلاب جو سوشلسٽ انقلاب سان سڌو، ويجهو ۽ گهرو واسطو آهي. مارڪس - اينگلز پهرياڻ ان سوال جو مطالعو ڪيو ۽ ان جي چند چاڻ ٻ، ڪئي. مارڪس ثابت ڪيو ته، سوشلسٽ انقلاب ۽ قومي آزادي ۾ گهاٽو لاڳاپو آهي. (ان وقت قومي آزادي جو واسطو نوآبادياتي جبر ۽ ڏاڍ سان آهي، جنهن جي مذمت ڪئي. مارڪس يورپي سرمائيداري جا ايشيائي جاگيرداريت تي پوندڙ اثرن جو مطالعو ڪيو ۽ انهن مان نوس سائنسي نتيجا اخذ ڪيا.

مارڪس جو اهو مطالعو اڄ به اسانجي رهنمائي ڪري رهيو آهي. توڙي جو مارڪس ايشيائي سماج جو گهرو مطالعو نه ڪري سگهيو هو، پر آئرلينڊ ۽ انگلينڊ جي لاڳاپن مارڪس جهڙي نموني نوآبادي نظام جي خاتمي لاءِ (آئرلينڊ جي قومي آزادي) ۽ يورپ ۾ پرولتاري انقلاب جي وچ ۾ جيڪو تعلق کولي ڏيکاريو، سو گذريل هڪ صدي کان پنهنجي سائنسي سچائي اڃان به برقرار رکيو اچي.

مارڪس چيو: ”اڳ مان ان خيال جو هوس ته آئرلينڊ کي انگلينڊ ۾ مزدورن جي انقلاب سان آزادي ڏياري سگهجي ٿي پر وڌيڪ مطالعي ۽ سوچ ويچار کانپوءِ ان نتيجي تي پهتو آهيان ته انگلينڊ ۾ انقلاب لاءِ آئرلينڊ جي آزادي ضروري آهي ۽ جيڪڏهن انگلينڊ ۾ انقلاب آڻڻو آهي ته ان کي آئرش ۾ ڏڪ هڻو*“.

لينن قومي آزادي جي انقلاب ۽ سوشلسٽ انقلاب جي تعلق

* مارڪس ۽ اينگلس: ”آئرلينڊ ۽ آئرش جي سوال جي باري ۾“.

کي اچان به ڇڏو ڪيو. لينن ٻين ملڪن ۾ قومي آزادي جي تحريڪن ۽ يورپ ۾ مزدور انقلاب جي ڳانڍاپي تي وڏو زور ڏنو. يورپي ڪميونسٽ پارٽين تي زور ڏنو ته اهي پنهنجي حڪومتن تي دٻاءُ وجهن ته اهي ملڪن کي آزاد ڪن ۽ پاڻ روسي انقلاب جي ڪاميابي وقت جيڪي فرمان جاري ڪيا، تن ۾ پهريان فرمان زار شاهي جي تسلط هيٺ مظلوم ۽ محڪوم قومن جي آزادي جو فرمان به هو.

لينن چيو ته مظلوم ۽ محڪوم قومون تاريخ جي ايندڙ دور ۾ ان کان تمام گهڻو ڪردار ادا ڪنديون جيترو اسان هن وقت سمجهون ٿا." لينن جي اها اڳڪٿي سؤ سيڪڙو صحيح ثابت ٿي آهي. هند چيني کان نڪاراگوا تائين ۽ افغانستان کان انگولا تائين مظلوم ۽ محڪوم قومون تاريخ کي اهڙي طرح اڳتي وڌائينديون رهنديون، يعني دنيا جي ٻاهرين حصن ۾ عالمي سامراج جي مورچن کي تباهه ڪنديون رهنديون. پر خود سامراج جي هيڊڪوارٽر ۾ انقلاب برپا ٿئي. تنهن لاءِ جيئن لينن پنهنجي تقرير ۾ چيو هو: "جنهن جو احوال، مٿي ۾ ڏنو ويو آهي" وڌيڪ مشڪل ٿي پيو آهي. انهي ڪري نه ته سامراج ۽ سرمائيداري جو هيڊڪوارٽر دنيا جي اترين اڌ گولي ۾ آهي. انهي ڪري نه ته ان کي دنيا جا ٻه وڏي ۾ وڏا سمنڊ ڪيس دنيا کان الڳ ڪيو ويٺا آهن. پر انهي ڪري ته سامراج سائنس ۽ فني ڄاڻ سان، فوجي ۽ سياسي قوت سان، معاشي ۽ مواصلاتي واٽ سان، پنهنجي چوگرد مضبوط قلعا بنديون قائم ڪري ڇڏيون آهن. عالمي سامراج پاڻ کي دنيا جي مظلوم قومن سان ڳنڍيل رکي ٿو. مظلوم قومن جو رت چوسي پنهنجي رڳن ۾ پهچائڻ لاءِ مظلوم قومن ۾ انقلاب کي روڪڻ لاءِ.

سامراج هيڊڪوارٽر ۾ انقلاب جا لوڏا تڏهن محسوس ٿيندا جڏهن ايشيا، آفريڪا، لاطيني آمريڪا سان انقلابي ڌوڙ ۾ يورپ به شامل ٿيندي. ايندڙ صدي يورپ ۾ سوشلسٽ انقلابن جي شروعات

جي صدي آهي. يورپي انقلاب ايندڙ صدي جو وڏي ۾ وڏو ٻهريون انقلاب هوندو. يورپي انقلاب جون خصوصيتون اهي آهن ته اهي پنهنجن هيئت ۽ ماهيت (From and content) ۾ يورپي هوندو. يورپ ۾ ڪنهن هڪ ملڪ ۾ انقلاب اچي، اهو تاريخ ۾ هاڻي رڳو امڪان وچي رهيو آهي. پر حقيقت اها آهي ته يورپ ۾ هن وقت جيڪو سياسي ۽ فوجي ۽ مواصلاتي ڳانڍاپو پيدا ٿيو تنهن ڪري ڪنهن به هڪ ملڪ جي پرولتاريه لوڙي نٿي سگهي، پر ته جيڪڏهن هڪ ملڪ جي پرولتاريه اهڙي ڪوشش ڪئي به ته يورپ جي سڄي سامراجي قوت آمريڪا جي اڳواڻي ۾ ان کي تباهه ڪرڻ لاءِ سرگرم ٿي ويندي. سڌو سنئون عملي طرح، فوجي مداخلت ڪري يونيتا ۽ افغان مجاهدن سان انگولا افغانستان وانگر تخريب ڪاري واري نموني نه پر ٻهلو جي فوجي چڙهائي سان. يورپي انقلاب يورپي پرولتاريه جي گڏيل جدوجهد سان ئي بريا ٿي سگهي ٿو. جنهن ۾ هر قوم جي پرولتاريه پنهنجو پنهنجو حصو ادا ڪندي شايد يورپي انقلاب جون پهريون جهڙپون ۽ ويڙهون ڏاکڻي يورپ کان شروع ٿين. ان ڪري ته سه يورپي سرمائيداري جي جنم ڀومي ڏاکڻيون يورپ آهي. پر ان ڪري ته يورپي سرمائيداري جون ڪمزور ڪڙيون ڏاکڻي يورپ ۾ آهن.

يورپي انقلاب جي ٻي وڏ ۾ وڏ خصوصيت اها آهي ته اهو سرمائيداري جي ترقي يافته شڪل ۾ برپا ٿئي ٿو. ۽ يورپي انقلاب ٽين خصوصيت اها آهي ته اتان عالمي انقلاب جي تڪميل جي شروعات ٿيڻي آهي.

هن بحث جو نت اهو آهي تہ قومي آزاديءَ جو انقلاب عالمي انقلاب جو هڪ حصو آهي ۽ ان سان ڳنڍيل آهي. قومي آزادي جي انقلاب کي انت سوشلسٽ انقلاب جي منزل تائين پهچڻو آهي.

لينن چيو ته، ”سڀئي قومون سوشلزم تي پهچنديون، اهو

اڻ ٽر آهي.“ مطلب ته قومي آزاديءَ جي انقلاب جي تڪميل تڏهن ٿئي ٿي جڏهن قوم سوشلسٽ سماج جي تعمير ڪري ٿي. سوشلزم جي تعمير سان ئي قوم اندروني توڙي ٻاهروني ڦرلٽ کان ڇوٽڪارو حاصل ڪري سگهي ٿي، پر قومي آزاديءَ جي انقلاب جي واٽ ٻه سڌي ۽ سنئين ڪانه آهي. ان ۾ ڪيترن ئي هيٺ مٿانهيون ۽ ور وڪڙ آهن. دنيا جي اڪثر ملڪن ۾ قومي آزاديءَ جو انقلاب اڃان مڪمل ڪونه ٿيو آهي. نوآبادياتي نظام جو خاتمو قومي آزاديءَ جي انقلاب جي شروعات آهي. جنهن کي ڪجهه قومن مختلف مرحلن ۽ ڏاڪن مان گذري سوشلسٽ سماج ۾ داخل ٿي پنهنجي انقلاب کي مڪمل ڪري ورتو آهي جيئن ويٽنام. ٻيا ملڪ قومي آزاديءَ جي تڪميل لاءِ عبوري انقلابي مرحلا طئي ڪري رهيا آهن. جهڙوڪ انگولا، موزمبيق، افغانستان، ڏکڻ يمن نڪاراگوا، ڪمپوڇيا. ٿيان ملڪ جديد نوآبادياتي نظام جو خاتمو ڪرڻ ۾ قومي آزاديءَ جي انقلاب جي تڪميل لاءِ ڀيٽ ۽ تياري ڪري رهيا آهن.

هن کان اڳ اسان ١٩٦٠ع واري ڪانفرنس جي حوالي سان ڏسي آيا آهيون ته قومي جمهوري انقلاب انهن ملڪن ۾ برپا ٿئي ٿو جن ملڪن ۾ سرمائيداري کان اڳ وارا تعلقات حاوي آهن ۽ قومي جمهوري انقلاب معرفت انهن ملڪن کي ترقيءَ جو غير سرمائيدارانه رستو اختيار ڪرڻو پوي ٿو. اسان ساڳي وقت تي اهو ٻه ڏٺو ته ... ٻه لازمي ناهي ته غير سرمائيداري رستو لازمي طور تي قومي جمهوري انقلاب معرفت ترقي ڪري صرف مارڪسسٽ ۽ لينسٽ ان کي قومي جمهوري انقلاب ڏانهن وٺي وڃي سگهي ٿو. ٻي صورت ۾ اهو ٻيهر بورجوا قوم پرست ڌرين جي رهنمائي ۾ ترقي جون منزلون طئي ڪندو.

سوشلسٽ رخ (Socialist Oriantation)

پر دنيا رڳو ١٩٦٠ع تي بيهي نٿي رهي. تاريخ جو سفر جاري رهي ٿو. ١٩٦٦ع ۾ سوويت يونين جي ماهرن هڪ نئون اصطلاح متعارف ڪرايو "سوشلسٽ رخ" (Socialist Oriantation) (٢٣) عالمي انقلاب جي واڌ رڳو سياست ۾ ناهي ٿيندي، پر اها هرطرف تي ٿيندي آهي. انقلاب جيئن جيئن اڳتي وڌندو آهي تيئن نوان ڏيک نوان لاڙا سامهون ايندا آهن. انهي لاءِ نون لفظن ۽ اصطلاحن جي ضرورت پوندي آهي يا ساڳين لفظن ۽ اصطلاحن کي نئين معنيٰ ڏني ويندي آهي. ڪيترائي اصطلاح وري جيڪي اڳ انقلابي ۽ ترقي پسند مفهوم رکندڙ هوندا آهن، سي پنهنجي اصل معنيٰ وڃائي ويهندا آهن. اهڙي طرح سان انقلاب عمل جي واڌ سان ٻوليون به شاهوڪار ٿينديون رهنديون آهن.

ٻي طرف ١٩٦٠ع واري ڪانفرنس ۾ ترقي جي غيرسرمائيدارانه رستي جو جيڪا معنيٰ ۽ مفهوم پيش ڪيو ويو هو، تنهن کي وڌيڪ گهرو ڪيو ويو. ١٩٦٠ع ۾ ترقي جي غير سرمائيدارانه مفهوم اهو ورتو ويو ته ان رستي تي هلندي عوام سالها سال جي پسماندگي دور ڪري سگهندو. استحصال، غربت، بدحالي ۽ بک کان ڇوٽڪارو حاصل ڪري سگهندو (٢٤). پر نون سالن کانپوءِ يعني ١٩٦٩ع ۾ ماسڪو ۾ وري ٻي ڪانفرنس ٿي هئي سا به ڪميونسٽ ۽ مزدور پارٽين جي بين الاقوامي ڪانفرنس هئي. ان ۾ ترقي جي غيرسرمائيدارانه واٽ کي رڳو غربت دور ڪرڻ جو ذريعو نه سمجهيو ويو هو، پر ان کي سوشلسٽ انقلاب لاءِ حالتون تيار ڪرڻ لاءِ مشروط ڪيو ويو هو. ڇاڪاڻ ته ١٩٦٠ع ۾ خاص ڪري آفريڪا ۾ نوآبادياتي نظام جو وڏي پيماني تي خاتمو ڪونه ٿيو هو. تنهن ڪري اڳواٽ اهو چئي ڪونه پئي سگهجي ته اها واٽ لازمي طور تي ڪهڙو رخ اختيار ڪندي.

١٩٦٩ع واري ڪانفرنس ۾ چيو ويو ته ”اڄ جي دور ۾ انقلابي حالتن جي اثر هيٺ، نون آزاد ٿيل ملڪن ۾ سماجي ترقي جون نمايان ترقي پسند شڪليون ظاهر ٿيون آهن. انقلاب ۽ جمهوري قوتن جو ڪردار اڳيرو ٿيو آهي، ڪن نون آزاد ٿيل رياستن غيرسرمائيداراڻه واٽ ورتي آهي، اهڙي واٽ جيڪا ايندڙ دور کان ورثي ۾ مليل پسماندگي جو خاتمو ڪري سگهي ٿي ۽ سوشلسٽ تعميرلاءِ حالتون پيدا ڪري“(٢٥) پروفيسر اوليانوفسڪي هن کي سوشلزم کان اڳ وارو مرحلو (Pre-Socialist stage) چيو آهي.

نون سالن ۾ عالمي تاريخ ۾ جيڪا ترقي ٿي آهي تنهن جو عالمي ڪميونسٽ تحريڪ صحيح تجزيو ڪيو آهي. پر اسان وٽ ته ابتري شعوري پسماندگي آهي جو ١٩٨٥ع ۾ به ١٩٦٠ع واري ڪانفرنس جو حوالو ڏيندا آهيون. هن نقطي تي زور ڏيڻ جو هڪڙو سبب اهو آهي ته اسان وٽ دوست ١٩٦٠ع واري اعلان کي جيئن جو تيئن قبول ڪندا آهن، ١٩٨٦ع ۾ به پيو ته هو چوندا آهن ته غيرسرمائيداري واٽ يا قومي جمهوري انقلاب ضروري ناهي نه سوشلسٽ انقلاب ڏانهن وڃي. ٿيون ته قومي سرمائيدار جي ڪردار جي وڪالت ڪندا آهن. (قومي سرمائيدار جو ڪردار اڳتي ايندو).

لينن جي سو ساله سالگره تي سوويت يونين جي ڪميونسٽ پارٽي نون آزاد ٿيل ملڪن لاءِ جيڪو مقالو جاري ڪيو تنهن جو هڪ حصو هي آهي: ”نون آزاد ٿيل قومن جي رياستن جو سوشلزم ڏانهن سفر هن تاريخي دور ۾ سماجي ترقي جي عبوري مرحلن مان گذري رهيو آهي. جنهن دوران سوشلزم لاءِ مادي ۽ سماجي حالتون تيار ڪيون پيون وڃن ۽ عوام جو وفادار مزدور طبقو ۽ دانشور سرجي رهيا آهن(٢٧).

سوويت يونين جي ڪميونسٽ پارٽي جي ٢٤ ڪانگريس

جيڪا ۱۹۷۰ع ۾ منعقد ٿي تنهن ۾ چيو ويو آهي ته ”گهڻن ئي ملڪن ۾ قومي آزادي جي جدوجهد اهڙي جدوجهد جي شڪل (صورت) اختيار ڪري رهي آهي جيڪا استحصالي سرمائيدارانه ۽ جاگيردارانه تعلقات جي خلاف آهي. اڄڪلهه ايشيا ۽ آفريڪا ۾ اهڙا ڪيترائي ملڪ آهن جيڪي غيرسرمائيدارانه رستي تي هلن ٿا، يعني اهڙو رستو جنهن سان اڳتي سماج ۾ سوشلزم جي تعمير ڪري سگهجي.“

سوويت يونين جي ۲۴ ڪانگريس ۱۹۷۱ع ۾ منعقد ٿي هئي، ان کان ٺيڪ ۱۰ سال پوءِ ۱۹۸۱ع ۾ سوويت يونين جي ڪميونسٽ پارٽي جي ڇويهين ڪانگريس منعقد ٿي هئي جنهن ۾ هڪ نئين رستي جو اعلان ڪيو ويو آهي. غيرسرمائيدارانه رستي کي رد ڪيو ويو آهي. عمومي طرح هڪ عالمي لقاءُ طور، حالانڪ ڪٿي ڪٿي مثلاً ڏکڻ آفريڪا جا قائم ڪيل بانتستان پر اهي رکيو استثنائون هونديون ۽ جنهن به ٿوري سائنس پڙهي آهي، تنهن کي خبر آهي ته استثنا، قانون جي سچائي کي ثابت ڪري ٿي. ان جي نفي نه ڪندي آهي، ڇويهه ڪانگريس ۾ انقلابي جمهوري رستو چيو ويو آهي(۲۹). يعني عمومي طرح ڪٿي به سرمائيداري کان اڳ وارا تعلقات نه رهيا آهن، جڏهن سرمائيداري آهي ته پوءِ غيرسرمائيداري ڇا لاءِ؟ ۱۹۶۰ع واري ڪانفرنس وقت غيرسرمائيداري جو اعلان ٺيڪ هو، پر ۱۹۸۱ع تائين دنيا ڏاڍي ترقي ڪئي آهي. هونئن به اڄوڪي سائنسي دور ۾ ترقي جي رفتار ۾ اڳين صدي جي مقابلي ۾ سولي ۽ هزار دفعا وڌيڪ آهي. سوويت يونين جي ڪميونسٽ پارٽي پنهنجي ڪانگريس جي مقالي ۾ ان صورتحال کي نظر ۾ رکيو آهي، اسانجا دوست وري ۱۹۸۵ع ۾ به ۶۰ جا خواب ٿا ڏسن.

هتي پڇجي اسان هاڻي سمجهي سگهنداسين سوشلسٽ رخ ڇا آهي. سوشلسٽ رخ انهن ملڪن ۾ ٿي سگهي ٿو جتي وچولي

طبقي جا قوم پرست، دانشور، سرڪاري ڪامورا ۽ فوجي آفسر رياستي اقتدار تي قبضو ڪري وٺن.

هي سامراج ۽ سرمائيداري جا دشمن هوندا آهن، جاگيرداريت ۽ انجي باقيات جو خاتمو ڪندا آهن. مارڪسي اصطلاحن ۾ هنن کي انقلابي جمهوريت پسند چوندا آهن. هي مزدورن کي ڪي رعايتون ته ڏيندا آهن پر انهن کي سياسي معاملن ۽ اقتصادي رٿابندي ۾ شريڪ نه ڪندا آهن.

ڪارن بروٽنٽ جيڪو سوويت يونين جو نظرياتي ماهر آهي ۽ وچ اوڀر جي معاملات جو ڄاڻو آهي سو سوشلسٽ رخ لاءِ هيئن ٿو چوي: "هي هڪ اهڙو اتحاد آهي جيڪو پنهنجي سياسي طور تي باخبر، سامراج دشمن ۽ ڪابي ساسي لاڙو رکندڙ نمائندن جيڪي قوم پرست پيٽي بورزجوا، نيم پرولتاري شهري پرتن ۽ ٻهراڙي جي پورهيت عوام تي مشتمل هوندا آهن- جي معرفت اقتدار ۾ اچي ملڪ جي سماجي ترقي لاءِ سوشلزم کي پنهنجو مقصد ڪري پيش ڪندا آهن، حقيقي سياسي ۽ معاشي خودمختياري لاءِ جدوجهد ڪندا آهن، رياست جو معيشت تي ڪنٽرول وڌيڪ هوندو آهي، زرعي سڌارن سان ٻهراڙين مان جاگيرداري تعلقات کي ختم ڪندا آهن. مقامي وڏي سرمائيدارجي سياسي ۽ معاشي پوزيشن کي ڪمزور ڪري ڇڏيندا آهن ۽ سوشلسٽ ملڪن سان تعلقات وڌائيندا آهن(٣٠)

اه آندري بيف ان کي هن ريت بيان ڪري ٿو: "سوشلسٽ رخ...... پنهنجي اندر پيداواز جا عبوري تعلقات سمائي ٿو، جنهن ۾ سوشلسٽ پيداوار جي طريقي جا جزا به هوندا آهن. رياست معرفت صنعتڪاري، زرعي سڌارا، رياست قومي معيشت جي رٿابندي ڪندي آهي ۽ پيداوار تي پورهيت عوام جو جمهوري ڪنٽرول هوندو آهي"(٣١).

پروفيسر اوليانوفسڪي چئي ٿو، "سوشلسٽ رخ واري رياست جيڪا مقامي سامراج نواز بورجوا خاص ڪري دلال سرمائيدارن

جاگيردارن ۽ قبائلي سردارن کان کسي ويندي آهي، جنهن کانپوءِ اها عوام جي اڪثريت جي رياست هوندي آهي. هي اهڙو اقتدار آهي جنهن کي ڪن سوشلسٽ رخ وارن ملڪن ۾ عوام جي انقلابي جمهوري رياست سان تعبير ڪري سگهجي ٿو. اهو اقتدار هارين ۽ مزدورن جي انقلابي جمهوري آمريت نہ آهي،

حالانڪ سازگار حالتن ۾ اهو ان آمريت جي شڪل اختيار ڪري سگهي ٿو"(٣٢).

مطلب تہ سوشلسٽ رخ رکو "رخ" آهي پر سوشلزم خود نہ آهي. رياست جي ڪڙي اهڙي عبوري شڪل آهي جيڪا قومي آزادي جي انقلاب کي پنهنجي ان شڪل ۾ سوشلزم تائين پهچائي نٿي سگهي، جهڙوڪ شام ۽ عراق، لبيا ۽ الجزائر.

سوشلسٽ رخ جي بي شڪل بہ آهي، اها هيءَ تہ ترقي جي غير سرمائيدارانہ رستي تي هلندي جيڪڏهن برسر اقتدار گروهہ غير مارڪسي ليننِي آهي تہ اهو ترقي جون ڪجهہ منزلون طئہ ڪري سوشلسٽ رخ اختيار ڪري وٺي ٿو جيئن اڄڪلهہ تنزانيہ آهي. ساڳئي وقت ڪيترين ئي رياستون وري سوشلسٽ رخ کان هٽي سرمائيدارانہ رخ تي هلي ويون آهن. جيئن مصر، صوماليہ، اجوڪي عراق جي بہ اها حالت ٿيندي پئي وڃي.

هڪڙي ڳالهہ ياد رکڻ گهرجي تہ پيٽي بورجوا طبقي جي هي پوزيشن رکو ٦٠ واري ڏهاڪي تائين هئي. تنهن کانپوءِ جيئن ٧٠ جو ڏهاڪو شروع ٿيو تہ پيٽي بورجوا طبقي جي الڳ ۽ نمايان حيثيت ختم ٿي وئي. ان جو جيڪڏهن ڪوبہ انقلابي ڪردار ٿي پيو تہ رکو ان صورت ۾ جڏهن هو سوشلسٽ نظريو اختيار ڪري ۽ مزدور طبقي سان ويجهو سهڪار ڪري. جيڪڏهن استثنائي طور پيٽي بورجوا طبقي ڪٿي رول ادا ڪيو بہ آهي تہ ان کي رکو استثنا ڪري ليکيو ويو آهي. پر عام قاعدو تسليم

نه ڪيو ويو آهي. مثلاً بنگلا ديش جي آزادي وچولي طبقي جو اڳواڻي وارو رول هو. تڏهن به شيخ مجيب جي حڪومت ڪا انقلابي جمهوري حڪومت نه چئي وئي. حالانڪ اقتدار ۾ ڪميونسٽ پارٽي به شامل هئي ۽ قومي پيماني تي معيشت جي رٿابندي رياست جي هٿ ۾ هئي. سوويت يونين جي ڪميونسٽ پارٽي جي ٢٦ ڪانگريس ۾ ايران جي انقلاب کي "حاليه سالن ۾ بين الاقوامي حالتن ۾ هڪ عظيم واقعو ڪري پيش ڪيو ويو آهي" تڏهن به ان کي بنيادي طرح سان رڳو سامراج دشمن انقلاب چيو ويو آهي.(٣٣)

بورس پونوماريف جيڪو سوويت يونين جي ڪميونسٽ پارٽي جي مرڪزي ڪاميٽي جو سيڪريٽري ۽ پولٽ بيورو جو متبادل ميمبر آهي، مارڪسزم جو مهاڳالو ۽ پوئتي پيل ملڪن جي معاملن جو ماهر آهي. سندس ٿي رٿ تي آزاد ٿيل ملڪن لاءِ ترقي جو غير سرمائيدارانه رستو تجويز ڪيو ويو هو(٣٤)، سوشلسٽ رخ لاءِ چوي ٿو، "اهو هاڻي طئه ٿي چڪو آهي ته سوشلسٽ رخ وارن صحيح واٽ ورتي آهي. پر انهن کي اڻ ڳڻيا مسئلا به آهن. اهڙا مسئلا جن جو مثال نه ماضي ۾ هو ۽ نه وري حال ۾ آهي. تنهن هوندي به آهي ملڪ پنهنجن سرواڻ پارٽين جي اڳواڻي ۾ سماجي ترقي ڏانهن وڌي رهيا آهن. هي پارٽيون زبردست سياسي قوت طور اڀري آيون آهن- جن مان ڪن مارڪسزم ليننزم کي نظرئي طور قبول ڪيو آهي ۽ ڪميونسٽ تحريڪ سان پنهنجي يڪجهتي ظاهر ڪن ٿيون ..... هي اپار ۽ عمل، آزادي ۽ ترقي لاءِ جيڪي اڪثر طور سامراج دشمن آهن [تن کي معروضي طور حقيقي بنياد آهن. اهو سڀڪجهه اڄ جي دور ۾ ٽنهي کنڊن ۾ قومي آزادي ۽ انقلاب جي تحريڪن کي متاثر ڪري ٿو"(٣٥).

تاريخ جي ڏرتي ۽ واڌ هڪ سڌي ليڪ ۾ رڳو اڪٽي ڪونه هوندي آهي پر انهي وروڪڙ، ڏنگايون ڦڏايون، هيٺاهيون مٿاهيون

ھونديون آھن. ھلندي ھلندي سلسلو ڪٽجي بہ ويندو آھي. وري نوان سلسلا جڙندا آھن پر سفر جاري رھندو آھي. ھلندو ھميشہ اڳتي آھي. ”ھڪ قدم پوئتي ٻہ قدم اڳتي“ تاريخ جو سفر ائين ھوندو آھي.

ٻيو تہ تاريخ ۾ ورجاءُ گھٽ ھوندو آھي. انھيءَ ڪري تاريخ ۾ نواڻ وڌيڪ ھوندي آھي، رنگيني گھڻي ھوندي آھي. سسئيءَ کي پنھونءَ سان ملڻ لاءِ جبل جھاڳڻا ٿا پون. تہ سھڻيءَ کي ميھار سان ملڻ لاءِ ڍار مان ترڻو ٿو پوي ماروئي بہ ماڙيءَ ۾ اچي ٿي ۽ مومل بہ محل ۾ رھي ٿي، پر پنھنجي جون خارجي حالتون ۽ داخلي ڪيفيتون الڳ آھن. سنڌو پنھنجي سفر ۾ ڪڇي ۾ ٻير جا سيلاب، ٿي پيدا ڪري تہ ٻيءَ ھنڌ وري ڪالاڪ جا سونا سنگ ۽ چانديءَ جھڙي ڪڇھہ، تاريخ ائين ھوندي آھي.

سوشلسٽ رخ بہ عبوري ڏاڪو آھي. ان کي يا تہ سوشلزم ڏانھن وڃڻ کپي يا تہ وري واپس سرمائيداري ڏانھن. تاريخي طور تي اسان اھو بہ ڏٺو تہ سوشلسٽ رخ جي ارتقا ٻن طريقن سان ٿي آھي. ھڪ غيرسرمائيداري کان ترقي ڪري سوشلسٽ رخ اختيار ڪرڻ ۽ ٻيو سماج جي ترقي جي ان سطح تي جتي سرمائيدارانہ رشتا حاوي آھن. طبقاتي تفريق صاف آھي. سرمائيدار ۽ مزدور طبقو موجود آھن، پر مزدور اڃان ان لائق ناھن جو سرمائيدارن جو تختو اونڌو ڪري سگھن. ان صورت ۾ وچولي طبقي جا دانشور، فوجي ۽ شھري آفيسر، ڊاڪٽر ۽ وڪيل، پروفيسر ۽ شاگرد ھڪ بلاڪ ٺاھي حڪومت تي قبضو ڪن ٿا. جن کي انقلابي جمھوريت پسند چيو وڃي ٿو.

ھيءُ بلاڪ وري نئين صف بندي جو شڪار ٿئي ٿو. ھن جو ھڪ حصو واپس سرمائيداري ڏانھن وڃي ٿو. ٻيھر وري جيڪو تاريخ جو رخ سمجھي وڃي ٿو سو مارڪسي ليننی نظريہ ڏانھن وڃي ٿو.

جيڪڏھن ھيءُ بلاڪ يعني انقلابي جمھوريت پسندن جو مارڪسي ليننی بلاڪ اقتدار ۾ اچي وڃي ٿو تہ ان کي سوشلسٽ

رخ کان سوشلزم ڏانهن وڃڻ ۾ ڪهڙي ڏکيائي نہ لڳندي. جاڪاڻ تہ سوشلزم جي تعمير لاءِ مادي حالتون ڪهڙي قدر تيار هونديون آهن، پر هن جو اسان کي اڃان ڪٿي مثال ڪونہ ٿو ملي. ۽ قومي آزادي جي انقلاب جي تڪميل ٿيندي.

لينن چيو "سڀئي قومون سوشلزم تائين رسنديون اهو اٽل آهي. پر اهي سڀ ساڳئي طرح نہ رسنديون. هر قوم ان ۾ پنهنجو حصو ضرور وجهندي، اهـا جمهوريت ۾ پنهنجي ذات مسان به ڪجهہ ڏيندي. پرولتاريہ جي آمريت ۾ اها پنهنجي ڪا وٿ شامل ڪندي"(٣٦).

پاڪستان ۾ قومي جمهوريت

عالمـي انقلابي عمل ۾ جيتري اڳتي واڌ آهـي اسان وٽ دوست وري ان رفتار سان پوئتي هٽن ٿـا. اسان وٽ دوستن جي پهرين پسماندگي اها آهي جو هن وقت بہ قومي جمهوريت جـي ڳالهہ ڪن ٿا. ٻي پسماندگي اها آهي جو قومي جمهوريت کي قومي جمهوري انقلاب سان هم معنيٰ ڪري ٿا ڇڏين، ۽ انهن جو ڏيوالو وري اهو آهي تہ قومي جمهوريت ۽ قومي جمهوري انقلاب جي اڳواڻي وري قومي سرمائيدار جي حوالي ڪن ٿا.

ڪميونسٽ پارٽي آف پاڪستان هن وقت قومي جمهوريت لاءِ ڪوشش پئي ڪري، پر ڪميونسٽ پارٽـي هن وقت تائين قومي جمهوريت جـي وضاحت ڪري نہ سگهي آهـي. مارڪسي ليننی سياسي ادب ۾ قومي جمهوريت ۾ جيڪا وصف اچي ٿـي ان کان انهن جي قومي جمهوريت ڪهڙي ڳالهہ ۾ الڳ ۽ افضل آهي. تنهن بابت اسان کي ڪميونسٽ پارٽـي جو سياسي مـواد ڪونہ ٿو ملي.

سرخ پرچم ۾ انقلاب جـي جدليات لکي وري ان کان هٽي وياءِ البتہ مير غوث بخش بزنجو نيشنل پارٽي جو صدر آهي، تنهن

قومي جمهوريت جي وضاحت هنن لفظن ۾ ڪئي آهي، سيڪيولرزم جمهوريت، سامراج دشمني ۽ پاڪستان جي جوڙجڪ ۾ صوبن جا حق (۳۷).

مير غوث بخش بزنجو جيڪڏهن قومي جمهوريت جي اها معني ڪئي ٿو وٺي ته اسان مير صاحب سان بحث نه ڪنداسين، اسان رڳو سي- پي- پي (C.P.P) جي دوستن کان پڇنداسين ته ڇا هو قومي جمهوريت جي ان وصف سان اتفاق ڪن ٿا؟ جيڪڏهن ها ته پوءِ اسان پڇنداسين ته ڪهڙي مارڪسزم لينن ازم جي آڌار تي؟ جيڪڏهن نه ته پوءِ اسان پڇنداسين ته پنهنجي قومي جمهوريت جي وضاحت ڪريو.

پهو ته جيڪڏهن اوهانجي قومي جمهوريت نيشنل پارٽي جي قومي جمهوريت کان الڳ آهي ته پوءِ اسان اوهان جي نيشنل پارٽي ۾ موجودگي جو سبب پڇڻ ۾ حق بجانب آهيون جيڪڏهن سي- پي ۽ نيشنل پارٽي جي قومي جمهوريت ساڳي ڳالهه آهي ته پوءِ سي - پي ۽ نيشنل پارٽي ڪي، ساڳيو پروگرام هئڻ سبب ضم ڇونه ڪيو وڃي. جيڪڏهن ڪوبه جواب ناهي ته پوءِ انجو اهو مطلب آهي ته قومي جمهوريت لاءِ قومي پارٽي هوندي. قومي جمهوريت ترقي ڪري انقلابي جمهوريت ۾ ويندي ته پوءِ انقلابي جمهوري پارٽي ۾ شامل ٿيو. سوشلزم ۾ سوشلسٽ پارٽي ۽ ڪميونزم ۾ ڪميونسٽ پارٽي. فڪري ڏيڏلاهٽ، صاف سياسي وات نه هئڻ ڪنهن به سياسي مسئلي تي صاف ۽ چٽو موقف نه هئڻ ڪي سياسي ٻولي ۾ موقعي پرستي چيو آهي. ڏيڏلاهٽ ۽ صاف موقف نه هئڻ سان اوهان ڳالهه ٻوله، ۾ ڪارڪنن کي مات ڪرائي سگهندا، پر انهن جي اندروني مونجهارن کي حل ڪري نه سگهندا. پر ان سان وڏي ۾ وڏو نقصان اهو آهي ته پارٽي معروضي ڳالهه کان ڪٽجي ويندي. جيڪڏهن معروضي حالتون ۽ موضوعي عنصر ملي نه سگهندا ته معروضي حالتون ته اڳتي وڌي وينديون

پر موضوعي عنصر جنهن نموني لتاڙجي ويندو تنهن جو تجربو
اسانجي دوستن کي پئي ٿيو آهي، پر انهن ان مان اڃا تائين نه ته
سبق سکيو آهي ۽ نه وري ان مان صحيح نتيجو ڪڍيو آهي.

اسان سمجهون ٿا ته اها قومي جمهوريت نه آهي، اها سرمائيداري
جي خودمختيارانه واڌ جي شڪل آهي. (سرمائيداري جي خودمختيارانه
واڌ بہ نسبتي آهي) سرمائيداري جي خودمختيار واڌ ڇا آهي؟
هن وقت سرمائيداري جي واڌ ٽن هنڌن تي ٿئي ٿي، هڪڙي
سامراجي ملڪن ۾ ٻي جديد نوآبادياتي ملڪن ۾. جديد نوآبادياتي
ملڪن ۾ هڪ سرمائيداري آهي محتاج (Dependent) ۽ ٻي
آهي خودمختيار (Independent). خودمختيار مان مراد آهي ته
اها سرمائيداري سامراج سان پنهنجي ڏيتي ليتي ۾ پنهنجي لاءِ
شرط مڃرائي، جاگيرداري کي ڪمزور ڪري، صنعت، رياستي
سيڪٽر ۽ خود پرڏيهي ناڻي کي قومي سرمائيداري جي واڌ لاءِ
استعمال ڪري. مثلاً ايراني انقلاب جيڪو قومي جمهوري انقلاب
ناهي نه وري عوامي جمهوري انقلاب آهي، نه ته غير سرمائيدارانه
رستو آهي، نه وري سوشلسٽ رخ آهي پر سامراج دشمن آهي. اتي
سرمائيداري جي خودمختيار واڌ ٿيندي، ان حوالي سان خودمختيار
سرمائيداري جي واڌ قومي جمهوريت جي شڪل اختيار ڪندي پر
جيڪڏهن ان جو حوالو قومي جمهوري انقلاب ڏانهن آهي ته ان کي
رکو نظرياتي پسماندگي چئبو.

سامراج جي هميشه اها ڪوشش هوندي آهي ته سرمائيداري
جي خودمختيار واڌ کي روڪي ان کي محتاج ڪري، پر ساڳئي
وقت ائين بہ ٿيندو آهي ته محتاج سرمائيداري کان خودمختيار
سرمائيداري جي واڌ ٿئي. مثلاً جيئن هندستان ۾ ٿيو ۽ اوهان
ڏسندا ته نيشنل پارٽي جي قومي جمهوريت پارٽ ۾ ڪانگريس
جي قومي جمهوريت کان ڇا ۾ مختلف آهي. ساڳئي سيڪيولرازم
پارلياماني جمهوريت، صوبن کي خودمختياري، سامراج دشمني،

اسان جا دوست چون ٿا ته قومي جمهوري انقلاب ۾ قومي سرمائيدار جو ڪردار آهي. تنهن ڪري ان سان ڪڏهن جدوجهد ڪجي. تنهن ڪانسواءِ اسان وٽ مزدور طبقو ته، تمام ڪونه آهي. هو اهو به چوندا آهن ته اوهان مزدورن کي اڪيلو ڪري ٿا ڇڏيو. اوهان مزدورن کي مارائيندا. ڇالاءِ، مزدور اڪيلا ڪونه ٿا ٿين. تاريخ مزدور راڄ جو اعلان ڪري ڇڏيو آهي. اندروني ملڪ تسوڙي ٻاهر مزدورن جا تمام گهڻا ۽ انتهائي سگهارا ساٿي آهن. مزدور اڪيلو ڪونهي، نه ته وري ٻار آهي جو ڪچ ڪانسواءِ هلي نه سگهي. (سرمائيدارن جي ڪچ) ٻهرحال وڏو سرمائيدارن جي ڪردار کي!

سرمائيدار جو ڪردار هيٺين طور متعين ٿئي ٿو:

(١) سرمائيدارن جو تاريخي ڪردار،

(٢) مخصوص حالتن ۾ سرمائيدارن جو ڪردار،

(٣) انقلابي ڌرين سرمائيدارن کان ڪهڙن ٿيون ڪم وٺن.

تاريخي طور تي سرمائيداري ۽ سرمائيدارن جو اهو ڪردار آهي جو پهرين دور ۾ جيئن سرمائيداري آئي ته جاگيرداري جو تختو اونڌو ڪيو. اهو ان جو انقلابي ۽ جمهوري ڪردار هو. سرمائيداري جڏهن سامراج ۾ داخل ٿي ته اها رجعت پسند ٿي پئي. نوآبادين ۾ جيئن سرمائيداري ۽ سرمائيدار آسريا ته سامراج خلاف انهن جو ڪردار ٻيو هو. قومي آزادي کانپوءِ انهن جاگيرداريت سان ناهه ڪيو ۽ سامراجيت سان سمجهوتو ڪيو ڇاڪاڻ ته ڪين پنهنجي مزدور کان خطرو هو.

سرمائيدارن جو مخصوص حالتن ۾ ڪردار ان مان متعين ٿيندو آهي ته سرمائيدارن جي سياسي ۽ تنظيمي طاقت ڪيتري آهي ۽ مزدورن جي قوت ڪيتري آهي. جڏهن مزدور ڇڙوڇڙ، سياسي طور ناپختا ۽ نظرياتي طرح بي خبر هوندا آهن ته سرمائيدار مزدورن کي پنهنجي مفاد لاءِ پاڻ سان ڪڍندا آهن. پر جڏهن

مزدور منظم هوندا آهن ۽ جدوجهد ۾ اڳڀرا هوندا آهن ته سرمائيدار سامراج سان ملي ويندا آهن. ڪومنستانگ چيني سرمائيدارن جي پارٽي هئي پر ان هر موڙ تي چين جي آزادي خلاف ڪم ڪيو. جڏهن به جدوجهد ۾ مزدور شامل ٿيندا هئا تڏهن گانڌي تحريڪ جي خاتمي جو اعلان ڪندو هو. ڪريم سنجابي، مهدي بازرگان ۽ بني صدر ايران جي انقلاب جي ترقي دوران سامراج سان ملي ويا.

اسان وٽ نيشنل عوامي پارٽي صحيح معنيٰ ۾ قومي سرمائيدارن جي پارٽي هئي. پر فوج جي شڪست بنگلاديش جي آزادي نعپ جي قومي سرمائيدار ۾ خوف پيدا ڪيو. هتي انقلابي قوتن جي وڌڻ جا امڪان وڌي ويا. هوڏانهن علائقائي رجعت پسندي جو دٻاءُ به وڌيو * جنهن جي نتيجي ۾ نعپ جو قومي سرمائيدار بجاءِ انجي جو فوج جي شڪست مان فائدو وٺي، عوام جي جمهوري حقن جي وڌيڪ گهر ڪري حڪومت ۽ علائقائي رجعت پسندي سان سمجهوتو ڪيو.

نعپ تي پابندي کان پوءِ نعپ وارو قومي سرمائيدار پنهنجي پهرين سياسي بيهڪ کان به هٽي ويو آهي ڇاڪاڻ ته ان دوران اندروني ملڪ انقلابي ابار ۾ واڌ آئي آهي. ۽ ٻيءَ پر علائقائي ۾ به انقلابي وڌيون ڪاميابيون حاصل ڪري ورتيون آهن. جيتريون انقلابي ڌريون اڳتي وڌيون آهن اوترو سرمائيدارانه سياست ڪندڙ ڌريون وڌيڪ رجعت پسند ۽ قدامت پسند ٿيون آهن. اهي سامراج جي ويجهو به وڌيڪ ويون آهن. هي عمل اسان کي انهن ڌرين ۾ نمايان طور نظر ايندو. جيڪي نعپ جي پليٽ فارم تان قومي جمهوري سياست ڪنديون هيون.

---

* رضا شاهه نعپ کي حڪومت ٺاهڻ جي خلاف هو. پرنجو صاحب رضا شاهه سان ملي آيو هو.

اسان وٽ قومي جمهوريت لاءِ ٻه ڳالهيون خاص طور تي ذهن ۾ رکڻ گهرجن. هڪ ته قومي جمهوريت جي واڳ گهڻو ڪري مظلوم قومن ۾ ٿي آهي. پنجاب ۾ قومي جمهوريت اڀري نه سگهي آهي. قومي جمهوريت جا علمبردار گهڻو ڪري زرعي معيشت سان واسطو رکندڙ رهيا آهن. پنجاب مان ڪامورڪي سرمائداري جي واڌ ٿي ٿي جيڪا پنهنجي ڪردار ۾ وڌيڪ سامراج نواز ۽ رجعت پسند هوندي آهي ۽ نوعيت ۾ وڌيڪ محتاج هوندي آهي. گذريل ڪجهه سالن کان وري اسان جي زرعي معيشت ۾ سرمائيدارانه تعلقات وڌيا آهن. تنهن ٻهراڙي جي معيشت شهري معيشت سان وڌيڪ ڳنڍجي ۽ انجي محتاج ٿي وئي آهي ۽ اهڙي طرح سان سامراج سان به ان جا ويجها ناتا جڙيا آهن. سائين جي- ايم سيد، ولي خان* ۽ عطاءالله مينگل جو پنهنجو سياسي پوزيشن تان هٽي وڃڻ جو اهو سبب آهي. ١٩٨٣ع واري جدوجهد ته سرمائيدارن جي ڪردار کي وڌيڪ ڪمزور ڪري ڇڏيو آهي.

هن سڄي بحث جو مقصد اهو آهي ته اسان جي خاص حالتن ۾ انقلابي اپار وڌيڪ آهي. ۽ قومي سرمائيدار پنهنجي اڳتي پوزيشن کان هٽي رهيا آهن، اسان وٽ انهي ڪري قومي جمهوريت اچي نٿي سگهي. دنيا ۾ معيشت جو هڪ سوشلسٽ طريقي سان ڳانڍاپو ٿئي ٿو، ٻيو سرمائيداري طريقي تي.

سامراج جي ڪوشش اها آهي، ته هر هنڌ تي سرمائيداري جي خود مختيار واڌ کي ختم ڪري ۽ انکي محتاج ڪري. پر محتاج سرمائيداري کان خود مختيار سرمائيداري

---

* نوٽ:- هي مقالو ١٩٨٥ع ۾ لکيو ويو هو. ان کانپوءِ ولي ۽ بزنجو صاحب جون حيثيتون ڪجهه بدلجي ويون آهن. اي اين پي ٺهي وئي آهي. سي پي پي پيچ ڊاهه جو شڪار ٿي وئي آهي. اهو سڀ ڪجهه هوندي به عمومي ڪيفيتون ساڳيون آهن.

ذاتهن ۾ واڌ ٿي سگهي ٿي، پر اهو امڪان آهي حقيقت ناهي. اها استثنا آهي قاعدو ناهي. اها استثنا به حقيقت جو تڏهن روپ ڌاري سگهي ٿي، جڏهن پنجاب ان ۾ وڌي چڙهي حصو وٺي. سواءِ پنهنجو جهڙو قومي سوال تي مقابلو جاري ڪيو هو تنهن ۾ چيو ويو هو ”پنجاب جو هن وقت تائين جبر جي قوت پيدا ڪرڻ ۾ رهيو آهي تاريخ هاڻي پنجاب کان اهو فرض ٿي پورو ڪرائي ته انقلابي قوت پيدا ڪري.“ *

قومي سرمائيدار جو انقلاب ۾ ڪهڙو ڪردار آهي. تنهن لاءِ اسان ڪجهه ڪتابن مان حوالا نه ڏينداسين هتي اسان رڳو ٽن ڪانفرنسن جا حوالا ڏينداسين جهڙي ۱۹۵۷، ۱۹۶۰ ۽ ۱۹۶۹ع ۾ ماسڪو ۾ ٿيون هيون ۽ ان ۾ دنيا جون ڪميونسٽ ۽ مزدور پارٽيون شريڪ ٿيون هيون ۽ انهن ئي انهن اعلان نامن کي منظور ڪيو. ۱۹۵۷ع واري ڪانفرنس ۾ لکيل آهي، ”هن وقت جنهن شيءِ جي ضرورت آهي سو آهي مزدورن، هارين، شهري پيٽي بورجوا، قومي سرمائيدار ۽ ٻين محب وطن جمهوري قوتن جو سامراج ۽ جاگيرداري خلاف متحده محاذ،“ (۳۸) هن ۾ ٻه ڳالهيون ڏسو هڪ متحده محاذ ۾ قوتن جي ترتيب يعني مزدور، هاري، پيٽي بورجوا-چوٿين نمبر تي قومي سرمائيدار، ٻي ڳالهه، پلي چوٿين نمبر تي به قومي سرمائيدار جو متحده محاذ ۾ هئڻ لازمي آهي. ڇاڪاڻ ته ان وقت تائين نو آبادي نظام ڪجهه ملڪن ۾ موجود هو. ۱۹۶۰ع واري ڪانفرنس ۾ ”مزدورن ۽

---

* تاريخ جو اهو فيصلو آهي ته جڏهن مظلوم طبقا خاص ڪري مزدور - انقلاب جي انجڻ ٺاهيا آهن ته قومي سرمائيدار گاڏي کي اڳتي ڌڪڻ ۾ مدد نه ڪندا آهن، هو ته ان گاڏي ۾ سفر ڪرڻ لاءِ به تيار ڪونه هوندا، بلڪ ڪوشش ڪندا آهن ته گاڏي کي سنگل ڏئي نه ملي.

هارين جو اتحاد زبردست طاقت آهي. قومي خود مختياري حاصل ڪرڻ ان جو بچاءُ ڪرڻ دور رس جمهوري تبديليون آڻڻ ۽ سماجي ترقي کي يقيني بنائڻ لاءِ هي اتحاد هڪ وسيع قومي محاذ جو بنياد وجهي ٿو. ڪيتري قدر قومي سرمائيدار جدوجهد آزادي ۾ شريڪ ٿئي ٿو، ان جو دارو مدار سندس قوت ۽ پائيداري تي آهي. قومي سرمائيدار انقلاب ۾ حصو وٺندو آهي ته ان جي نوعيت هڪ ملڪ کان ٻئي ملڪ ۾ مختلف هوندي آهي ان جو دارومدار هوندو آهي ڌوس ۽ مادي حالتن تي طبقاتي قوتن جي تعلقات جي تبديلي تي، سامراج، جاگيردار ۽ عوام جي وچ ۾ موجود تضادن جي تيزي تي." (٣٩) ترتيب ساڳئي ۽ قومي سرمائيدار جو ڪردار مشروط ڪيو ويو آهي. ١٩٦٩ع واري ڪانفرنس چا تي چئي، "نون آزاد ٿيل ملڪن ۾ سماجي تفريق وڌي رهي آهي. هاڻي هڪ طرف آهن مزدور طبقا هاري ۽ ٻين جمهوري قوتن جا ماڻهو، جن ۾ پيٽي بورجوا محب وطن ذهن رکڻ وارا به آهن ۽ ٻئي طرف آهن سامراج، مقامي رجعت پسند ۽ قومي سرمائيدار جيڪي سامراج سان هر وقت سمجهوتو ڪرڻ لاءِ تيار هوندا آهن." (٤٠) ترتيب ساڳي آهي هڪڙي فرق سان ته قومي سرمائيدارن کي مزدورن جي اتحاد کان ڪڍي ان کي سامراجي اتحاد ۾ شامل ڪيو ويو آهي.

(iii) مزدورن جو سرمائيدارن ڏانهن رويو:—

انقلاب کان اڳ ۽ پوءِ مزدورن جو سرمائيدارن ڏانهن رويي ۾ ڪجهه فرق هوندو آهي انقلاب کان اڳ مزدورن جو مقصد هوندو آهي سرمائيدارن (قومي سرمائيدارن سوڌو) کي رياستي اقتدار کان بيدخل ڪرڻ. اهو مزدورن جو پهريون ۽ بنيادي فرض هوندو آهي. جيئن مزدور رياستي اقتدار تي قبضو ڪندا ته سرمائيدارن ۽ زميندارن (قومي سرمائيدار سوڌو) کي معاشي پوزيشن تان به بيدخل ڪندا آهن. ان ۾ مزدور ڪنهن به قسم

جي مصلحت يا سودي بازي کان ڪم نه وٺندا آهن.

مزدور انقلاب تہ برپا ڪري سگھندا آهن. پر معاشي ۽ سماجي ترقي لاءِ جنهن گھربل سائنسي ۽ فني انتظامي ۽ منصوبه بندي جي ڄاڻ جي ضرورت هوندي آهي سا مزدورن وٽ ڪانه هوندي آهي. ۽ انقلاب جي خلاف جھڙي گھڙي طرفہ حملا شروع ٿي ويندا آهن تن کان انقلاب کي بچائڻ لاءِ مزدور سرمائيدار کان ڪم به وٺندا آهن. جيئن لينن سوويت روس ۾ نئين اقتصادي پاليسي جاري ڪئي ۽ افغانستان ۾ وري لوئي جرگہ قائم ڪيو ويو.

حجت هوت پنهون سان، هن ڪميڻي ڪئي،
هو جا پائين پير ۾، تنهن جوتيءَ نہ جهڙي.

اسان مسڪين مارو ماڻهون قومي سرمائيدار جي شان ۾ گستاخي نہ ٿا ڪري سگھون. اها سڄي دنيا جي ڪميونسٽ پارٽين جي شرارت آهي.

*

عوامي جمهوري انقلاب

" سماجي ترقي ۽ جمهور انقلاب "

هن وقت تائين اسان ان تي بحث ڪيو آهي ته سرمائيداري کان اڳ وارين حالتن مان قومي جمهوري انقلاب ذريعي سوشلزم تائين ڪيئن پهچي سگهجي ٿو، پر جيئن اڳ بڌايو ويو آهي ته سرمائيداري جي واڌ ۽ ترقي جا ٽي ڏاڪا آهن.

(الف) سرمئداري جي واڌ ۽ اوسر جو اهو ڏاڪو جنهن ۾ سرمائيداري کان اڳ وارا تعلقات مادي هوندا آهن. سرمائيداري يا ته موجود ڪانه هوندي آهي ۽ جيڪڏهن هوندي آهي ته اها پنهنجي ترقي جي بنهه هيٺين سطح تي هوندي آهي. هي ڪيفيت اڄڪلهه رڳو آفريقا جي قبيلن يا ريدانڊين قبيلن ۾ ملندي باقي دنيا جي ٻئي ڪنهن به حصي ۾ هيءَ حالت ڪانه آهي هن صورتحال جو اسان سان گهڻو واسطو ڪونه آهي.

(ب) سرمائيداري جي ترقي جو اهو ڏاڪو جنهن ۾ سرمائيداري هڪ پيداواري طريقي طور حاوي ٿي ويندي آهي- پيداوار جي ٻين طريقن جا باقيات هوندا آهن، ڪن حالتن ۾ هنڌن تي اهي باقيات انتهائي مظبوط ۽ پختا هوندا آهن - پر انهن باقيات جي ڪا الڳ ۽ آزاد حيثيت ڪانه هوندي آهي- هي باقيات هن مرحلي تي ٻٽو ڪردار ادا ڪنديون آهن. هڪ طرف سرمائيداري جي ترقي ۽ واڌ ۾ رڪاوٽ پيدا ڪنديون آهن، ته ساڳئي وقت سرمائيداري جانديا پائيوار تي ڪري ان جي حفاظت ۽ خدمت ڪنديون آهن- دنيا جا اڪثر ملڪ ترقي جي هن منزل تي آهن، پر هنن ملڪن جي ترقي ۾ يڪسانيت ۽ هڪ - ڪرائي ڪانه آهي ڪي تمام گهڻو غريب ۽ پسمانده آهن ته ڪي وري صنعتي ترقي ۾ تمام گهڻو اڳتي نڪري ويا آهن. ڪي معدني ۽ قدرتي دولت سان مالا مال تہ ڪي وري

ذرعي ملڪ آهن. ڪن وٽ خام مال جام آهي تہ ڪن وٽ
افرادي قوت ۽ فني ماهر، ڪن وٽ ملڪ هٿيون جڙي رهيون
آهن تہ ڪي وري آزاد تجارتي بندر آهن.

سرمائيدرج جڏهن پنهنجي واڌ جي ڏاڪي تي هوندي آهي
تڏهن ٻهرين جي مقابلي ۾ ان جي واڌ تمام تڪڙي ٿيندي آهي.
پنهنجي واڌ ۾ سرمائيداري چو طرفن ڦهلاءُ بہ ڪندي ويندي
آهي. مثلاً نجي سرمائيداري کان شروع ڪري سرمائيداري رياستي
سيڪريٽر جي بہ شڪل اختيار ڪندي آهي. حالانڪ رياستي
سرمائيداري حقيقي طرح سرمائيداريءَ جي نمائندگي نہ ٿي ڪري
تڏهن بہ گذريل تجربن چي آثار تي نجي سرمائيداري رياستي
سرمائيداريءَ کان پنهنجن محدود مفادن لاءِ استعمال پڻ ڪيو
آهي. اهڙي طرح سان سرمائيداري جي اڄڪلهہ هڪ نئين شڪل
بہ ظاهر ٿي آهي جنهن کي ڪامورڪي سرمائيداري چيو وڃي
ٿو. جنهن مطابق ڪامورا رشوتون کائي ڪميشنون وٺي،
سمنگلنگ ۽ ٻين اهڙن غير اخلاقي طريقن سان ناڻو ڪمائي ان
جي وري سيڙپ ڪن ٿا. اڄڪلهہ ڪامورڪي سرمائيداري جمو
خاص ڪري فوجي ڪامورڪ سرمائيدارانہ ترقي ۾ حصو وڌي رهيو
آهي. هي عمل اسان کي خاص ڪري نئين ۽ جديد نوآبادياتي
نظام جي شڪار ملڪن ۾ وڌيڪ نظر ايندو. هن سرمائيداري جي
عالمي سامراج بہ وڌيڪ همت افزائي ڪري رهيو آهي.

اهڙي طرح سرمائيداري وڌندي زراعت ۾ بہ داخل ٿئي ٿي.
زراعت ۾ سرمائيداري. ان طرح سان ٿئي ٿي تہ اڄ ڪلهہ اهڙو
ڪوبہ فصل نٿو ٿئي جنهن ۾ اڳوات ڪجهہ نہ ڪجهہ سرمائيدار
نہ ڪئي وئي هجي. ٻيو تہ ناڻي جي فصلن ڏانهن رجحان تمام
گهڻو وڌي ويو آهي. ٽيون زراعت ۾ جيڪا بہ پيداوار
ٿئي ٿي سا گهڻو ڪري مارڪيٽ لاءِ ٿي رهي آهي. چوٿون تہ
جديد زرعي اوزار ڪيميائي دوائون، ۽ نوان ٻج وڌيڪ استعمال

ٿي رهيا آهن.

سرمائيداري جي ان چوڻ طرف واڌ سبب اڳيان سماجي ڍانچا ۽ قالب پڇي رهيا آهن. نوان ڍانچا اڏجي رهيا آهن. جيڪي به ۽ جنهن تي به ڪي پراڻا ڍانچا ۽ تعلقات، سرمائيداري ڇڏي ٿي، ته انهن کي پنهنجي بچاءَ ۽ مفاد لاءِ ڇڏي ٿي. پر اهيو به ياد رکڻ گهرجي ته سرمائيداري جيڪڏهن پراڻن ڪجهه تعلقاتن کي اڃا زنده رکي ٿي تڏهن به ان ۾ ڪجهه اهڙيون بنيادي تبديليو ضرور ڪندي جيئن اهي سرمائيداري جي فائدي ۾ وڌيڪ استعمال ٿين.

سرمائيداري پنهنجي واڌ جي عمل دوران سماجي تفريق کي وڌيڪ صاف ۽ چٽو ڪندي ويندي آهي. جنهن ۾ ٻه مکيا ۽ مستقل طبقا هوندا آهن. يعني سرمائيدار ۽ مزدور باقي ٻيا سرمائيداري جي گهاڻي ۾ پيڙهجندا پنهنجي طبقاتي حيثيت وڃائيندا رهندا آهن اهيو ئي سبب آهي جو رڳو مزدور طبقو سرمائيداري خلاف مستقل مزاجي سان ويڙهه ڪري سگهي ٿو. مزدور طبقو حالانڪ سرمائيداري جو ملڪ الموت آهي تڏهن به سرمائيداري جي مجبوري آهي ته اها مزدور پيدا ڪندي رهي. ان جي مقداري واڌ سان گڏ ان جي ڪيفيت کي به بهتر بنائيندي رهي چاڪاڻ ته جيڪڏهن سرمائيداري ايئين نٿي ڪري ته سندس وجود رهي نٿو سگهي. سرمائيداري مزدور جي رت چوسڻ کان سواءِ رهي ئي نٿي سگهي.

سرمائيداري جا جيڪي ٻه مستقل طبقا آهن تن مان سرمائيداري پنهنجي وجود ۽ بقا ۽ فرلٽ لاءِ سڄو سامان گڏ ڪري رکيو هوندو آهي. انهن جو مالي وسيلن تي قبضو هوندو آهي. انهن جون پنهنجون سياسي پارٽيون هونديون آهن. رياستي قردار انهن جي هٿ ۾ هوندو آهي. وقت گذرڻ سان اهي رياست جي جبر جي قوت تي وڌائيندا رهندا آهن.

نشرو اشاعت جا ادارا بہ انهن وٽ هوندا آهن جڪي
۴۲ ڪلاڪ غلط خبرون ڏئي مظلوم طبقن جا بہ هن ماٺوف
ڪندا رهندا آهن جيئن سرمائيداري ترقي ڪندي ويندي آهي۔
تيئن مزدورن جو تعداد وڌندو ويندو آهي۔ مزدورن جيئن وڌندڙ
تعداد ۾ مزدورن جي طاقت جو راز لڪل هوندو آهي۔ سرمائداري
جي ترقي شهري وچو لي برتن ۽ بهراڙي ۾ جاگيرداري ۾ ڏوڙ
ڦوڙ پيدا ڪندي آهي مطلب تہ جيئن سرمائيداري جي گهڻ طرفي
واڌ ٿيندي تيئن مزدورن جو تعداد وڌندو آهي۔ نئين مشينن جي
استعمال سبب مزدورن جي ڪيفيت بہ بهتر ٿيندي آهي۔ نئن
مشينن جي استعال جي ڪري سرمائيدار مزدورن جي فني مهارت
کي بہ وڌائيند آهن اهڙي طرح سان مزدورن جي مقداري واڌ
ڪيفيتي واڌ بہ ٿيندي رهندي آهي۔ وچولا پرت جڪي سرمائيدارنہ
چٺا پيٺي ۾ تباهي جو شڪار ٿي ويندا آهن سي ويندا آهن
مزدورن ۾ شامل ٿيندا اهڙي طرح سان ڪيترائي پڙهيل لکيل
مختلف هنرن جي ڄاڻ رکندڙ ماڻهو مزدورن ۾ شامل ٿيندا آهن۔
مزورن جي مقداري ۽ ڪيفيتي واڌ کي بہ بهتر ڪرڻ ۾ وڏو
هٿ هوندو آهي مزدورن جون تنظيمون ٺهنديون آهن۔ ٽريڊ يونين
مزدورن جي پهرين تنظيم هوندي آهي، جيڪا مزدور سرمائيداري
خلاف ٺاهيندا آهن۔ ٽريڊ يونين مزدورن جي روز مره جي مسئلن
۽ معاشي دباءَ کي گهٽائڻ لاءِ جدو جهد ڪندي آهي۔ ٽريڊيونين
مزدور انقلاب آڻي نہ سگهندا آهن پر ٽريڊ يونيون مزدوزن جي
انقلابي سکيا لاءِ درسگاه هونديون آهن۔ ٽريڊيونين معرفت مزدور
تنظيم سگهندا آهن جيڪا مزدورن جي طاقت حقيقي شڪل ۽ اوزار
هوندي آهي۔ ٽريڊيونين جدو جهد مزدورن جي آڏو سرمائيداري
جي عملي ۽ حقيقي شڪل آڻي بيهاريندي آهي۔

پر مزدورن جي تنظيم جي حقيقي شڪل آهي سياسي پارٽي
جيڪا مزدورن جي پنهجي سياسي پارٽي جيڪا نظريي سان

هٿيار بند هوندي آهي. جنهن مزدورن جا وڏا وڏا باشعور حصا شامل ٿيندا آهن. مزدورن جي پنهنجي پارٽي جي مزدورن جي استاد، انهن جي رهنما ۽ انهن جي پساه سالار هوندي آهي. مزدور پنهنجي پارٽي وسيلي انقلاب برپا ڪري سگهندا آهن. طبقاتي سماج جو خاتمو ڪري سگهندا آهن، ڦرلٽ ڪسي ختم ڪري سگهندا آهن.

باقي سرمائيدارن ۽ مزدورن جي وچ تي پيا جوڪي ٻه طبقا هوندا آهن يعني هاري ۽ شهري وچولا پرت سي پنهنجي پرت وچائيندا رهندا آهن. اهڙي طرح سان سرمائيداري مختلف پرتن ۽ ۽ سماجي حصن کي هڪ طرف ڌڪيلي پاڻ ترقي ڪندي رهندي آهي.

(ت) سرمائيداري جي ترقي ٽين منزل اها آهي ته سرمائيداري ترقي ڪري سامراجي دور ۾ داخل ٿي آهي. هن وقت دنيا جا اهڙا نئون مسلڪ آهن جن جون هڪ هٽيون سڄي دنيا سواءِ سوشلسٽ ملڪن جي معيشت تي قبضو ڪيو ويٺيون آهن. آمريڪا هنن نون ملڪن جو لٽ سردار آهي. سامراجي ملڪن جون هڪ هٽيون هڪ ٻئي ۾ اشتراڪ ڪري ڪهڻ قومي هڪ هٽيون پنهنجن حڪومتي پاليسين کي متعين ڪن ٿيون. اهڙيون تقريباً هڪ سؤ هڪ هٽيون سڄي دنيا ۾ ڪچي مال ۽ منڊي تي قبضو ڪيو ويٺيون آهن. هنن هڪ هٽين ۾ وڏ ۾ وڏ رجعت پسند انسانيت دشمن ۽ جنگ باز اهي هڪ هٽيون آهن جيڪي فوجي صنعت سان وابسته آهن، جن کي انگريزي ۾ (Millitary Industrial Complex) چوندا آهن.

جمهوري انقلاب سوشلسٽ انقلاب کان اڳ ڇو؟

سوشلسٽ انقلاب کان اڳ جمهوري انقلاب جي ضرورت مارڪس پاڻ محسوس ڪيو. مارڪس گهري مطالعي ۽ تجربي

ڪاڍيو ان نتيجي تي پهتو ته سرمائيداري کان سڌو سوشلزم تائين نٿو پهچي سگهجي. سرمائيداري کان سوشلزم تائين پهچڻ لاءِ هڪ عبوري دور لاءِ ضرورت آهي، جنهن دوران صدين جي طبقاتي سماج جي پيدا ڪيل برائين ۽ خرابين کي هٽائڻو پوندو. ذاتي ملڪيت جي جاءِ تي اجتماعي ملڪيت قائم ڪرڻ اوترو آسان نه آهي، نه وري مزدور طبقي وٽ معاشي رٿابندي ۽ انتظام جي گهربل سگها هوندي آهي. انهي ڪري پئرس اهون وقت مزدورن بئنڪ کي هٿ به نه لاتو. پوءِ ته سرمائيدارن ۽ مزدورن جي وچ تي ٻيا طبقا ۽ پرت اهي وڃن ٿا جيڪي سرمائيدارن ۽ مزدورن جي وچ ۾ لڏندا لمندا رهن ٿا. انهن کي دشمن جي صف کان روڪڻ ضروري آهي. سڀ کان وڏي اهم ڳالهه، آهي رياست جو. رياست جنهن جي ارتقا هڪ خير جي اوزار جي حيثيت ۾ ٿي آهي جنهن کي ظالم قوتن مظلومن جي خلاف تي استعمال ڪيو آهي. تنهن تي جڏهن مزدور قبضو ڪن ته اهي رياست کي پنهنجي طبقاتي مفاد لاءِ ڪيئن استعمال ڪن.

اهي ۽ اهڙن ٻين سوالن مارڪس کي ان نتيجي تي پهچايو ته سرمائيداري کان سوشلزم تائين پهچڻ لاءِ عبوري جمهوري انقلاب ضروري آهي. جون ۱۸۴۸ع واري فرانس ۾ طبقاتي جدوجهد ۽ ۱۸۷۱ع ۾ پئرس ڪميون ۽ فرانس ۾ گهرو لڙائي جمهوري انقلاب جي مطالعي لاءِ مارڪس کي مواد فراهم ڪيو. مارڪس پنهنجي مقالي فرانس ۾ طبقاتي ڪشمڪش ۾ پهريون دفعو مزدورن جي جمهوريت جنهن کي مارڪس پرولتاري آمريت جو نالو ڏنو آهي- جو نعرو بلند ڪيو.

مارڪس چيو "سرمائيدارن جو خاتمو ڪيو ۽ پرولتاريه جي آمريت قائم ڪيو."* اهڙي طرح سان مزدور رڳو رياستي

* مارڪس اينگلس جون چونڊ لکڻيون، ج ۱، ص ۲۲۶، مارڪس ۽ اينگلس جون چونڊ لکڻيون، ج ٻيو، ص ۲۱۷

مشينري تي قبضو ڪري پنهنجي مقصد لاءِ استعمال نٿا ڪن، پر ان کي ڀاش ڀاش ڪري ان جي جاءِ تي نئين رياست جي اڌاوت ڪن ٿا. پر سرمائيداري جي ترقي ۽ واڌ جا جيڪي ٣ ڏاڪا بيان ڪيا ويا آهن، انهن سان هرهڪ ۾ جمهوري انقلاب جي وصف الڳ ٿيندي آهي.

لينن چيو ته "سيئي قومون سوشلزم تائين پهچنديون، اهو اٽل آهي، پر هر قوم ۾ پنهنجي جمهوري انقلاب جي وٿ شامل ڪندي.

بورجوا جمهوري انقلابن جي جڳهه، مزدور انقلاب والاري رهيا هئا. مزدورن جا انقلاب ڪي نوان رنگ روپ ظاهر ڪن مزدورن جي رياست جون ڪي نيون شڪليون ظاهر ٿين تنهن کان اڳ ضروري هو ته مزدورن جي رياست جي هڪ اهڙي شڪل يا نمونو ظاهر ٿئي جنهن ۾ مزدورن جي ڪامل بالادستي هجي جيڪا سرمايه دارن جي رياست جي عين ابتڙ ۽ مخالف هجي.

١٩١٧ع جي روسي انقلاب اهڙي رياست جو نمونو پيش ڪيو. تنهن کانپوءِ مزدورن جي رياست جون نيون شڪليون سامهون آيون آهن. انهن مان قومي جمهوري انقلاب جي نتيجي ۾ پيدا ٿيل رياست جو ذڪر ڪري آيا آهيون، هاڻي اسان انهن رياستن جو ذڪر ڪنداسين جيڪي عوامي جمهوري انقلابي نتيجي ۾ ظاهر ٿين ٿيون.

عوامي جمهوري انقلاب

مٿين بحث کانپوءِ هاڻي اسان بهتر طور تي سمجهي سگهنداسين ته عوامي جمهوري انقلاب ڇا آهي؟ عوامي جمهوري انقلاب اهڙو جمهوري انقلاب آهي جيڪو مزدورن جي انقلابي پارٽي جي سرواڻي ۾ برپا ٿئي ٿو، جنهن ۾ مزدورن سان گڏ سماج جا ٻيا ذاتريل طبقا به شريڪ ٿين ٿا. وڌيڪ بهتر اکين ڇوڻ آهي ته ٻيا

ڏٺو ويو. طبقاتي انقلاب برپا ڪرڻ ۽ رياستي اقتدار جو حصيدار بڻجڻ تائين حالانڪ وڏو حصو مزدورن جو هوندو آهي، پر تڏهن به ٻين مظلوم طبقن جو حصو ضرور هوندو آهي. هن انقلاب جي نتيجي ۾ جيڪا رياست وجود ۾ ايندي آهي تنهن کي عوامي جمهوري رياست چئبو آهي. عوامي جمهوري رياست پرولتاري آمريت کان ان ۾ مختلف آهي ته پرولتاري آمريت ۾ مزدورن جو انقلاب برپا ڪرڻ ۽ رياستي اقتدار ۾ ڪامل بالادستي ٿئي ٿي، پر عوامي جمهوري رياست ۾ مزدورن سان گڏ هاري، وچولا پرست ۽ ٻيلي بورجوازي اقتدار ۾ حصيدار ٿئي ٿو. پر عوامي جمهوري انقلاب جون ڪيترئون ئي شڪليون رهيون آهن.

عوامي جمهوري انقلاب جي ٻي بنيادي شڪل اها هئي جو اهي انقلاب انهن ملڪن ۾ آيا جتي پيداواري تعلقات سرمائيداري کان اڳ وارا هئا. جاگيرداريت، قبائليت يا وري قديم برادرين وارو دور، اڪثر مالهون خانہ بدوش ۽ مالوند هئا. جهڙوڪ منگوليا، وچ ايشيائي ملڪ، سائبيريا ۾ رهندڙ قومون. هنن جي سماجي واڌ اهڙي هئي جهڙي اسان کي انهن ملڪن ۾ ڏسڻ ۾ اچي ٿي جنهن لاءِ ۱۹۶۰ع ۾ قومي جمهوري انقلاب تجويز ڪيو ويو هو. ڪن حالتن ۾ انهن کان به پٺتي پيل. پر انهن ۾ ڪي بنيادي فرق به هئا. مثلاً انهن ملڪن جو سماج عالمي سرمائيداري جي اثر ۽ ڪانڊاپي کان پاڪ هو. پر ته هي ملڪ يا ته سوويت يونين جي سرحدن جي اندر هئا يا وري سوويت يونين جي سرحدن تي هئا. جنهن ڪري مزدورن جي رياست انهن انقلابن جي سڌي ۽ تڪڙي مدد ڪري سگهي.

لينن چيو ته "ترقي يافته ملڪن جي پرولتاريہ جي مدد سان پٺتي پيل ملڪ سوويت سرشتي تائين پهچي سگهن ٿا ۽ نشوونما جا ڪجهه ڏاڪا طئه ڪري سرمائيداري کان پاسو ڪري ڪميونزم تائين پهچي سگهن." (۹۲)

ايشيا ۽ آفريڪا جا اهي ملڪ جن ۾ قومي جمهوري انقلاب برپا ٿيا، تن ۾ آهي حالتون ڪونه هيون، يعني سوويت يونين ڪان پري هئا. منگوليا ۽ ازبڪستان، تاجڪستان ۽ ٻوا ۾ سوويت يونين قائم فاتح پرولتاريه نه رڳو انهن انقلابن جي مادي ۽ سياسي مدد ڪئي پر انهن انقلابن کي برپا ڪرڻ ۾ سڌو سنئون حصو ورتو. انگولا، افغانستان ۽ ايٿوپيا جي انقلابن کي عالمي سوشلسٽ نظام مدد ڪئي آهي. پر انهن کي برپا ڪرڻ ۾ سڌو حصو نه ورتو آهي.

سٽڦن دارز ان اتحاد کي انهن لفظن ۾ بيان ڪري ٿو:

”قومي مزدور طبقي جي ظاهر ٿيڻ کان اڳ پرولتاريه ۽ هارين جو اتحاد بين الاقوامي ڍانچي ۾ تيار ڪيو ويو يعني روس جي مزدور طبقي جو منگوليا جي هارين سان اتحاد“(۹۳)

لينن ان اتحاد لاءِ ايئن ٿو چوي ”ڪميونسٽ پارٽين تي لازمي طور تي .... اولهه يورپ جي ڪميونسٽ پرولتاريه جو اوڀر جي انقلابي هاري تحريڪ سان به اتحاد ڪرائڻ گهرجي“.

عوامي جمهوريه انقلاب جي ٻي شڪل جيڪا اسانجي سامهون آئي آهي، سا آهي اوڀر يورپ جي ملڪن ۾ جتي سرمائيداري جا پيداواري تعلقات حاوي هئا. مزدورن ۽ ٻين طبقن جون تنظيمون به موجود هيون. ڪن ملڪن ۾ (Republics) هيون ته ڪن ۾ وري بادشاهيون به هيون. مزدور فڪري ۽ تنظيمي طور آهان پختيون ڪونه هيون. توڙي جو مزدورن کي انقلابي جدوجهد جي شاندار تاريخ به هئي. پر جڏهن نازين اوڀر يورپ تي حملا ڪيا تڏهن بورجوازي پنهنجي غداري ۽ نااهلي جو ثبوت ڏنو. اوڀر يورپ ڪيترو جهڪي ٿو ۽ ڪيترا غداري ڪري، تنهن جي ثابتي اسان کي سوونخ جي دولت آخر مهالڏي ِمان ملي، جنهن کي بورجوا طبقي قبول ڪيو.

هنن ملڪن ۾ مزدور طبقي جي اڳواڻي ۾ مظلوم طبقن جي سهڪار ۽ حصيداري سان نازين خلاف تحريڪ مزاحمت کي منظم ڪيو. نازي بربريت کي شڪست ڏني ۽ عوام جي جمهوري رياستون قائم ڪيون.

وي - تيز نانوف پنهنجي ڪتاب Trasition from Copitalsm 10 Soualism ۾ جمهوريت جون ڪجهه هيٺيون حڪومتيون ڄاڻايون آهن. (الف) گهٽي وقت تائين ۽ آهستگي سان سرمائيدارن ۽ زميندارن کي سرڪاري اقتدار کان الڳ ڪرڻ (ب) هن قسم جي جمهوريت ۾ گهڻيون پارٽيون شامل هونديون آهن. (ت) هن ۾ پراڻن پارلياميننٽري ادارن جي ڪنهن حد تائين بقا قائم رهندي آهي. (ث) سويت روس جي پرولتاري آمريت جي مقابلي ۾ اهي رياستون نرم رهيون آهن. (۴۵) عوامي جمهوري انقلاب جي ٽئين شڪل اسان کي انهن ملڪن مان ملي ٿي جتي نو آبادياتي يا نيم نو آبادياتي خلاف قومي آزادي جي لڙائي ۾ مزدورن جي نمائنده انقلابي ڪمونسٽ پارٽي آزادي جي جدوجهد جي اڳواڻي ڪري ٿي. توڙي جو انهن ملڪن جي سماجي ترقي سرمائيداري جي ترقي جي ان ڏاڪي تي آهي جتي سرمائيداري هڪ پيداواري طريقي طور حاوي ڪانه هوندي آهي. انهن جا مثال: اسان کي چين، اتر ڪوريا ۽ ويٽنام ۾ ملن ٿا.

عوامي جمهوري انقلاب جي چوٿين شڪل اها آهي ته قومي جمهوري انقلاب جڏهن ترقي جون ڪجهه منزلون طئي ڪري ٿو، شهرن ۾ رياست معرفت صنعت ڪاري وڌي ٿي، پرولتاريه پيدا ٿئي ٿي، پاهرازين ۾ هارين جون پنچائتون پختيون ٿين ٿيون، انقلابي جمهوري پارٽي پاڻ کي مزدور طبقي جي پارٽين ۾ تبديل ڪن ٿيون. تڏهن قومي جمهوري انقلاب ترقي ڪري عوامي جمهوري انقلاب جي شڪل اختيار ڪري ٿو. موزمبيق جي پارٽي فري ليمو (Frilimo) جنهن جي آزادي کان پوءِ پهرين ڪانگريس

فيبروي ۱۹۷۷ع ۾ ٿي تنهن ۾ عوامي جمهوري انقلاب کي قبول ڪيو ويو آهي. (۴٦) انگولا جي پارٽي M.P.L.A پارٽي آف ليبر پنهنجي ٻي ڪانگريس جيڪا ۱۹۷۷ع ۾ منعقد ٿي تنهن ۾ پنهنجي انقلاب کي عوامي جمهوري انقلاب جو درجو ڏنو. (۴۷) هند چيني جي ملڪن جو برادرانه اتحاد رهيو. مضمون جو نالو آهي جيڪو inter national affairs جي ۱۹۸۳ع جي نمبر ۷ ۾ ڇپيو آهي. ان ۾ لاؤس ۽ ڪمپوچيا جي انقلاب کي عوامي جمهوري انقلاب چيو آهي. مثلاً لکيل آهي ته ڪمپوچيا جي عوامي جمهووريا هن وقت عوامي جمهوري انقلاب جي ڏاڪي تي پهتل آهي. (۴۸) عوامي جمهوري انقلاب جي عمومي ڪيفيت ڇا آهي. اوليا نووسڪي چوي ٿو عوامي جمهوريت "جيڪا عوامي جمهوري انقلاب جي نتيجي ۾ قائم ٿئي ٿي." سا پورهيتعو ام جي رياست آهي. جنهن ۾ اڳواڻي وارو ڪردار مزدور طبقي جو آهي. جيڪو سوشلسٽ تعلقات جي ضمانت فراهم ڪري ٿو. (۴۹) ماسڪو جي پروگرسو پبلشرس ۱۹۸۵ع ۾ rstitule of Social Sliance جو ڪتاب ڇپرايو آهي جنهن جو نالو Theory and Tactics of the Intevnational Commonist momevment تنهن جي صفحه نمبر ۴۵۲ تي هيئين لکيل آهي "سوشلسٽ رخ جي ملڪن جي انهن ٽولن جي امتيازي خصوصيت اها آهي ته انهن کي پنهنجي معشيت جي لئين سري سان پيداوار ڪرڻي آهي. پيو ته مزدور طبقو وڏي رهيو آهي. هنن ملڪن ۾ حڪومت جو طبقاتي بنياد صاف ۽ چٽو ٿي پيئي ٿو هنن ملڪن ۾ نئيون انقلابي پارٽيون جنم وٺي رهيون آهن جن مارڪسزم ليننزم نظريه طور قبول ڪيو آهي. هي پارٽيون انقلابي واڌ جي رهنمائي ڪري رهيون آهن. هنن پارٽين کي پيچيده سياسي ۽ نظرياتي مسئلن کي منهن ڏيڻو پوي ٿو. يعني مظلوم عوام سوشلسٽ طبقاتي شعور پيدا ڪرڻ سامراج جي

نظرياتي تخريب ڪاري جو ٽوڙ ڪرڻ مظلوم عوام کي سوشلسٽ جي تعمير لاءِ منظم ۽ متحرڪ ڪرڻ. ان ڪئن رستي ڏانهن پهريان قدم وڌايا ويا آهن تنهن هوندي به جيڪي ڪجهه ڪيو ويو آهي. اسان کي ظاهر ڪري ٿو ته هي ملڪ عوامي جمهوري انقلاب جي ويجهو آهن. جيڪي مخصوص معاشي سياسي ۽ سماجي حالتن ۾ برپا ٿي رهيا آهن".

آڪٽوبر انقلاب ۽ آفريڪا جي ڪتاب سوويت ليکڪن جي جي چوڏهن ليکڪن گڏجي لکيو آهي. تنهن ۾ لکيل آهي ته هڪ نئين سرمائيداري مخالف رياست "قومي جمهوري يا عوامي جمهوري" سوشلسٽ رخ جي حاصلات لاءِ اقرار جو ڪم ڏئي ٿي. آفريڪا جي سوشلسٽ رياستن جي عام شڪل قومي جمهوري رياست آهي. اهڙي رياست جو فڪري جوهر ١٩٦٠ع واري ڪانفرنس ۾ بيان ڪيو ويو.

تنهن وقت کان دنيا ۾ ۽ خاص ڪري آفريڪا ۾ صورتحال تبديل ٿي رهي آهي، جنهن ڪري سوشلزم ڏانهن عبور جا نوان رستا کوليا پيا وڃن(٥٠).

اهي لفظ لکي پوءِ ليکڪ ٢٦ ڪانگريس جي اعلان جو ذڪرو ڏين ٿا. اسان ٢٦ ڪانگريس جو اعلان نامو جيئن جو تيئن ڏيون ٿا:-

"هي ملڪ (نوان آزاد ٿيل ملڪ) بلڪل مختلف آهن. آزادي کانپوءِ انهن مان ڪي انقلابي جمهوري واٽ تي هلن ٿا. ترقي پسند واٽ تي واڌ سيني ملڪن ۾ ساڳي ناهي، رستو اڙانگو آهي. پر ان جون مکيه راهون ساڳيون آهن (اهي راهون آهن) سامراجي هڪ هٽين جو بتدريج خاتمو، مقامي بورجوازي ۽ جاگيردار جو خاتمو، پرڏيهي ناڻي تي بندش وجهڻ. اهي راهون اهي آهن ته عوام جي رياست معيشت ۾ بالا دستي اختيار ڪري ۽ پيداواري

قوتن جي رٿابندي سان نشونما ڪري، ۽ ڀهراڙين ۾ اجتماعيت قائم ڪرڻ جي تحريڪ جي همت افزائي ڪري.

اهي راهون ان جي ضمانت هونديون ته سماجي زندگي ۾ ڀورعيت عوام جو ڪردار اڳتي وڌيل ۽ مٿاهون هوندو. ۽ آهستي آهستي پنهنجي قوم منجهان اهڙا شخص آندا ويندا جيڪي عوام سان وفادار هوندا. اهي راهون اهي آهن ته سامراج دشمن پرڏيهي پاليسي اختيار ڪئي ويندي. انقلابي پارٽيون جيڪي ڀورهيت عوام جي وسيع تر حلقن جي مفادن جون ترجمان هجن، سي انتي مضبوط ٿي رهيون آهن(۵۱). "انقلابي جمهوري واٽ"، "عوام جي رياست" ۽ "ڀورهيت عوام جي مفادن جي ترجماني ڪندڙ انقلابي پارٽيون" تي غور ڪرڻ گهرجي.

اسان جو انقلاب

(عوامي جمهوري انقلاب)

جڏهن اسان پنهنجي سماجي ترقي جي سطح تي نظر ڪريون ٿا ته صاف نظر اچي ٿو ته اسان وٽ سرمائيداري ترقي ۾ حي پئي ڏاڪي تي آهي. توڙي جو اها آزاد ۽ خودمختيار ملڪ آهي. مالي وسيلن، فني مهارت ۽ مارڪيٽ لاءِ اها عالمي سامراج وٽ محتاج آهي. ان جو ڪم رکيو اهو آهي ته سامراج لاءِ ڪچو ۽ نيم تيار ٿيل مال پيدا ڪري، سامراجي مصنوعات لاءِ منڊي پيدا ڪري ۽ سامراج لاءِ ماهر توڙي غير هنرمند مزدور پيدا ڪري. اهڙي طرح سان سامراج هتي جي سرمائيداري کي هڪ خاص حد کان وڌيڪ ترقي ڪرڻ نٿو ڏئي. ان هوندي به اسان وٽ سرمائيداري وڌي ۽ ترقي ڪري رهي آهي.

نوان نوان صنعتي علائقا قائم ڪيا پيا وڃن، جتي صنعتڪارن کي هرقسم جي سهولت ڏني پئي وڃي. صنعتڪارن کي ٽيڪسن

۾ ڇوٽ ڏني ويئي وڃي. وڏا وڏا فرض، آسان قسطن تي کين ڏنا پيا وڃن. اهڙا ڪل اٽڪل پنجاهه هزار ننڍا وڏا ڪارخانا آهن جن مان اٽڪل ڇهه هزار رجسٽرڊ آهن.

صنعتن جو وڏو مرڪز ڪراچي آهي، توڙي جو ڇاونجاه سيڪڙو صنعت پنجاب ۾ ۽ سنڌ ۾ چاليهه سيڪڙو صنعت آهي.

شهرن ۾ صنعت ۽ تجارت جا مالڪ جنهن طبقي جي تشڪيل ڪن ٿا، تنهن کي اسان عام طور تي شهري بورجوازي چوندا آهيون. هن طبقي جون ڪجهه هيٺيون خصوصيتون آهن:

هڪ ته اسان وٽ سرمائيداري جي واڌ ڇاڪاڻ ته سامراجي ساٿي ۾ ٿي رهي آهي، تنهن ڪري اسان وٽ سرمائيدار بنيادي طرح سان سامراج جا ايجنٽ ۽ دلال آهن. انهن جي پنهنجي ڪا آزاد حيثيت ڪانه آهي.

ٻيو ته خاص ڪري جيڪي سرمائيدار ڪراچي آهن سي هتي انهن علائقن کان لڏي آيا آهن جيڪي هن وقت ڀارت ۾ آهن تنهن ڪري انهن جو هتي جو تاريخي ۽ ثقافتي بنياد ڪونهي جيڪا سنڌس اندروني ڪمزوري بڻجي ٿو. ان سبب سنڌس عوام سان ڪو به ٻيو لاڳاپو نٿو جڙي، جنهن ڪري جيئن اهو سامراج جو محتاج آهي تيئن اندروني طور تي وڏيڪ منظم قوت جو به محتاج آهي. انهي ڪري اسان وٽ شهري بورجوازي، هميشه آمريتن جي ڇانو ۾ پاڻ کي محفوظ پئي سمجهيو آهي. هميشه انهن مارشل لائن ۽ فوجي آمريتن سان ناهه پئي ڪيو آهي ۽ انهن جي فرمانبرداري کي قبول پئي ڪيو آهي.

ڪامورا شاهي جي محتاجي شهري بورجوازي جي ٽين خصوصيت آهي. ڪامورا شاهي سرمائيدارن کي دهائين ٿا، انهن کان رشوتون، وٺن ٿا، ڪميشنون وٺن ٿا ۽ ڪارخانن ۾ حصيداريون به قائم ڪن ٿا گڏريل ڏهن سالن کان اهو به ٿئي ٿو ته پنجاب جا

سرمائيدار ڪراچي ۾ وڏيڪ سرمائيڪاري ڪري رهيا آهن. پنجاب جي سرمائيدارن کي ڪامورا شاهي بهتر رسائي آهي. تنهن ڪري اهي پنهنجي لاءِ وڏيڪ سهولتون حاصل ڪري وٺن ٿا. پر ڪراچي ۾ ايندي اهي تمام گهڻي حد تائين ان ساکي وڪالپ جو شڪار ٿين ٿا. جيئن ميمڻ، کوجا ۽ بوهري. تنهن ڪري کين به رياستي تحفظ جي هر وقت ضرورت رهي ٿي.

اسان وٽ سرمائيدارن جي ٻي خصوصيت اها آهي ته، اسان وٽ سرمائيدار ۽ تجارت سان گڏ زمينون به خريد ڪن ٿا ۽ انهن تي جديد فارم ٺاهين ٿا. ٻئي پاسي وري اڄ ڏينهن تائين رهيو آهي ته ٻهراڙي جا زميندار وري صنعتن ۾ به سرمائي ڪاري ڪن ٿا. اهڙي طرح سان شهري ۽ ٻهراڙي جي معيشت پاڻ ۾ جڙندي پئي وڃي. انهن ٻنهي معيشتن جي ميلاپ ۾ ٻهراڙي جي معيشت شهري معيشت جي محتاج ٿيندي پئي وڃي. هن مختصر بحث سان اهو ظاهر ٿو ٿئي ته اسان وٽ بورجوا طبقي جو معاشي بنياد محتاجي تي ٻڌل آهي جنهن ڪري ان جي ڪردار ۾ پختگي ڪانه آهي. اهوئي سبب آهي جو اسان جو سرمائيدار بورجوا جمهوريت جي بدران هميشه فوجي آمريت جي چالو ۾ وڌيڪ پسند ڪندو آهي.

شهري سرمائيدار جو جيڪو ڪردار بيان ڪيو ويو آهي سو اجهان مرڪي جو رکو هڪڙو پاسو آهي ٻيو رکو اهو ناهي ته شهري بورجوازي سامراجي ۽ اندروني ملڪ ڪامورا شاهي جي محتاجي جو شڪار آهي. پر گذريل ڪجهه وقت کان علائقي ۾ جيڪي انقلابي تبديليون آيون آهن تن کيس وڌيڪ خوفزده ڪيو آهي. جنهن ڪري هاڻي اهو پاڻ تان ٻرو گهٽائڻ جو خطرو کڻي نه ٿو سگهي. ٻيو جيئن علائقي ۾ انقلابي قوتون وڌيڪ سگهاريون ٿيون آهن. اهڙي طرح سان اسان وٽ انقلابي اڀار به وڌيو آهي. مظلوم طبقن جي سياسي شعور ۾ واڌ آئي آهي. انهن

جي سياسي عمل ۾ تيزي آئي آهي ۽ انهن جي سرگرمي وڏيڪ مجاهدانه ٿي وئي آهي. هي سڀئي ڳالهيون سرمائيدارن کي خوفزده ڪري رهيون آهن تنهن ڪري اسان وٽ سرمائيدارن جو مستقبل جيئن پوءِ تيئن وڌيڪ اونداهو ٿيندو پيو وڃي.

سرمائيداري جيئن ترقي جون نيون منزلون طئه ڪندي پئي وڃي تيئن اها ٻهراڙين ۾ وڃي زراعت ۾ به داخل ٿي وئي آهي هينئر اهڙو ڪوبه فصل ڪونهي جنهن ۾ اڳواٽ ناڻي جي سيڙپ نه ڪئي ويندي هجي. اهڙو ڪوبه فصل ناهي جيڪو رڳو خانداني ضرورتن لاءِ پوکيو ويندو هجي. پر فصل بنيادي طرح سان منڊيءَ لاءِ پوکيو ٿو وڃي. انهي ڪري ناڻي جي فصلن ڏانهن رجحان وڌيل آهي. جديد زرعي اوزار، نوان ٻج، ڪيميائي ڀاڻ ۽ ڪيڙا مار دوائن جي استعمال کان سواءِ ڪوبه فصل پوکيو نه ٿو وڃي اٽڪل چاليهه سيڪڙو زمين بئنڪن وٽ گروي رکيل آهي.

سرمائيداريءَ جي زراعت ۾ داخل ٿيڻ سان ٻهراڙين ۾ پراڻا رشتا تڪڙا تبديل ٿي رهيا آهن. وڏيرا روايتي وڏيرا نه رهيا آهن. پر اهي ڳوٺاڻن بورجوازي يا زرعي سرمائيدارن ۾ تبديل ٿي رهيا آهن. زميندار زمينن سان گڏ ڪارخانا به لڳائين ٿا، برآمدي ۽ درآمدي تجارت ڪن ٿا، تعميرات جي منصوبن ۾ پيسو لڳائين ٿا. اهڙي طرح سان ذرعي سرمائيدارن سان گڏ صنعتي سرمائيدار به ٿيندا ٿا وڃن.

شهري توڙي ٻهراڙين جي سرمائيدارن جي مقابلي ۾ اسان وٽ ڪامورا شاهي وڌيڪ مضبوط رهي آهي. ڪامورا شاهي شهري هجي توڙي فوجي. ڇاڪاڻ ته اهي ٻئي ادارا برطانوي سامراج جا پيدا ۽ منظم ڪيل هئا. شهري ڪامورا شاهي اندروني انتظام لاءِ ۽ فوج وري ٻاهرين جارحيت ۽ آزادي جي تحريڪ کي

ڪچلڻ لاءِ منظم ڪئي وئي هئي. انگريز سامراج انهن جي ذهني ۽ جسماني تعليم ۽ تربيت جو جوڳو بندوبست ڪري رکيو هو. جنهن ڪري ست سمنڊ پار به برطانوي سامراج چند لک ماڻهن جي مدد سان ڪروڙين انسانن ڪي پنهنجي بيٺڪي راڄ ۾ جڪڙي رکيو هو.

جنهن وقت ورهاڱو ٿيو ته انهن بنهي ادارن جي مقابلي ۾ هتي ٻي ڪابه قوت ڪانه هئي. جنهن ڪري رياست تي انهن جو ئي حقيقي اقتدار هيو ١٩٨٧ ڪان ١٩٣٥ تائين شهر جي ڪامورا شاهي رياست جي حقيقي مالڪ هئي تنهن ڪان پوءِ فوج بتدريج شهري ڪامورا شاهي کي پوئتي هٽائي پاڻ اقتدار جي ڪرسي والاري آهي.

گذريل ڪجهه عرصي کان ڪامورا شاهي ۾ ٻي به تبديلي آئي آهي خاص ڪري فوجي ڪامورا شاهي ۾. ٿيو هيئن آهي ته ڪامورا شاهي رياستي ادارن تي قابض هوندي ان رياستي فندن تي هٿ صاف ڪيا آهن، ڳريون رشوتون ورتيون آهن، ڪميشنون ڪاڍيون آهن. اڄڪلهه ته وري منشيات جي ڪاروبار ۽ سمگلنگ ۾ لڳي ويا آهن. جنهن ڪري اربين رپيا وٽن اچي ويا آهن. خيال آهي ته اسي ارب رپين جو ڪارو ناڻو ملڪ ۾ گردش ڪري رهيو آهي. ۽ تقريباً ايتري جو ساليانو منشيات ۽ سمگلنگ جو ڪاروبار ٿئي ٿو. هن ڪاروبار ۾ وڏ ۾ وڏ حصو آهي فوجي ڪامورا شاهي جو باقي ٻين شهري سرمائيدارن ۽ آفيسرن کي ان ڪم ۾ ننڍو حصيدار ڪري هلايو پيو وڃي.

هن ناڻي جو تمام گهڻو حصو ٻاهر موڪليو پيو وڃي. ڪجهه مختلف بهانن سان اچو اجرو ڪري تنهن کي وري ڪاروبار ۾ به لڳايو پيو وڃي. پر ان جو تمام گهڻو حصو وري به ڪاري ناڻي جي صورت ۾ رهي ٿو. ناڻي جي ان ڏيتي ليتي ۽ سيڙپ سبب اسان وٽ ڪامورڪي سرمائيداري وڌي رهي آهي. ڪامورڪي

سرمائيداريءَ جي واڌ ۾ ٻيو طريقو به استعمال ڪيو وڃي ٿو، اهو هيئن ته رياست جي مالي مدد سان اهڙا ته ادارا قائم ڪيا وڃن ٿا جيڪي رياست جي جبر جي قوتن (فوج ۽ پوليس) کي وڏيڪ مالي فائدا ۽ سماجي تحفظ ڏيئي سگهن، جهڙوڪ اين ايل سي، فوجي فائونڊيشن، بحريه ۽ شاهين فائونڊيشن ۽ پوليس فائونڊيشن وغيره.

اهو ان ڪري ڪيو ٿو وڃي ته جيئن فوج ۽ پوليس جا هن سماج ۾ مستقل مفاد پيدا ڪيا وڃن. جنهن جي حفاظت پوليس ۽ فوج نموني ڪري ڇو اهي سندن ئي مفاد آهن، فوج ۽ پوليس کي اهو احساس نه ٿئي ته انهن جي جان کي خطرو رکو مهيني جي پگهار لاءِ آهي. پر اهي ائين تصور ڪن ته اهي پنهنجي ملڪيت ۽ مفاد لاءِ وڙهي رهيا آهن.

هن سرمائيداريءَ جو عالمي سامراج سان وڏيڪ ويجهو لاڳاپو آهي. سامراجي حڪمت عملي تحت ئي ان کي وڌايو ويجهايو ويو آهي، تنهن ڪري هيءَ سرمائيداري ڪردار ۾ وڏيڪ رجعت پسند، عوام دشمن ۽ فسطائي آهي. اسان وٽ اهڙي طرح سان فوجي ۽ شهري ڪامورا شاهي، شهري سرمائيداري ۽ زميندار پاڻ ۾ ملي جلي ڪري هڪ فسطائي ٽولو تشڪيل ڪن ٿا. اسان وٽ هي فسطائي ٽولو هميشه حڪمران رهندو اچي.

—: متبادل قوت :—

ان فسطائي حڪمران ٽولي جي متبادل قوت ڪهڙي آهي. مارڪس چيو آهي ته جيئن سرمائيداري ترقي ڪري ٿي تيئن اها پنهنجي قبر کوٽيندڙ به پيدا ڪندي ٿي وڃي. يعني مزدور طبقو. اسان وٽ سرمائيداريءَ جي واڌ سان مزدورن جو تعداد به

وڏيو آهي. مزدورن جو تعداد وڌڻ انهن جي طاقت جو پهريون اهڃاڻ آهي. هن وقت اسان وٽ الاڪل سٺ لک اهڙا مزدور آهن جيڪي ننڍين ۽ وڏين صنعتن ۾ ڪم ڪن ٿا، تقريبا ٽيهه لک ڪن ماڻهو بيروزگار آهن، اڳ مزدور گهڻو ڪري هارين مان ايندا هئا، اهي پڙهيل ڳڙهيل ڪونه هوندا هئا، انهن جي فني ڄاڻ به نه هئڻ جي برابر هوندي هئي پر هاڻي ماهر مزدورن جو تمام گهڻو حصو پيدا ٿي ويو آهي. سرمائيداري پيشي بورجوازي وچن پرتن کي تباهه ڪري انهن کي مزدورن ۾ تبديل ڪري ڇڏيو آهي جنهن ڪري مزدورن ۾ پڙهيل ڳڙهيل ماڻهن جو حصو وڌي رهيو آهي. اهڙي طرح سان تعداد وڌڻ سان گڏ مزدورن جي ڪيفيت به وڌي رهي آهي. ٻين طبقن جي پيچ ڏاهه نه رکو مزدورن جي صفن کي ڏکوئي درست ٿي ڪري پر مزدورن کي ٻين طبقن جي وچهو به ڪري ٿي. مزدورن جو مظلوم طبقن سان اتحاد پختو ٿئي ٿو، جنهن ڪري سرمائيدارن ۽ فسطائن جي مقابلي ۾ ڏينهن و ڏينهن مزدورن جي طاقت وڌندي ٿي رهي.

پر مزدورن جي حقيقي طاقت آهي انهن جي تنظيم ۾. مزدور جيترو وڌيڪ منظم ٿيندا خاص ڪري پنهنجي انقلابي سياسي پارٽي ۾ اوترو انهن جي طاقت مزدورن جي پنهنجي پارٽي کين ان لائق بڻائيندي ته مزدور سرمائيداريءَ جو خاتمو ڪري سوشلسٽ سماج جي اڏاوت ڪري سگهندا. طبقاتي سماج جي خاتمي ۾ مزدور هر اول دستو آهن.

اسان وٽ به مزدورن جو تعداد وڌيو آهي. انهن جي ڪيفيت به بهتر ٿي آهي، مزدورن جون ننڍيون وڏيون ويڙهون به ٿينديون رهيون آهن پر جنهن ڳالهه جي اڃان کوٽ آهي سا آهي مزدورن جي تنظيم سازي. مزدورن جي ٽريڊ يونين تنظيم جيڪا انهن جي سکيا جو اسڪول بنجي پيو ۽ وڌيڪ اهم ته

مزدورن جي هڪ سياسي پارٽي جيڪا عمل ۾ انهن جي سرواڻ هجي، جيڪا انهن جي نظرياتي استاد ۽ سياسي رهبر هجي.

سرمائيداري پنهنجي واڌ دوران اڳيان رشتا ناتا ٽوڙيندي ويندي آهي ۽ نوان رشتا ناتا جوڙيندي ويندي آهي. سرمائيداري جڏهن زراعت ۾ داخل ٿي ته هڪ قسم هارين جي بيدخلي ٿي، ڪمترائي هاري بيروزگارن جي فوج ۾ واڌارو آڻيندا رهيا ته ٻئي طرف وري ڪيترائي هاري ڪمت مزدورن ۾ تبديل ٿي ويا. اڪثر پندرهن لک ڪمت مزدور هن وقت زمين تي ڪم ڪن ٿا. زرعي مشينن ۽ ٽيوب ويلن جي استعمال سان به ڪمترائي ڊرائيور ۽ ٽيوب ويل آپريٽر اچي ويا آهن. زراعت ۾ سرمائيداري اچڻ سبب هارين ۾ تفريق ۽ درجا بندي وڌي ۽ صاف ٿي آهي. هاري جاگيرداري باقيات ۽ سرمائيدارانه تعلقات جي ٻنهي چڪين ۾ پيسجي رهيا آهن ننڍا ڪاتيدار زراعت ۾ سرمائيدارانه ڇڙا پيڻي سبب تباهه ٿي رهيا آهن. اهڙي طرح سان مزدورن جا اتحادي ڪمت مزدور، هاري ننڍا ڪاتيدار وغيره ٿيڏي رهيا آهن. انهن طبقن جي دلچسپي ۽ مفاد ان ۾ آهي ته سرمائيداري ۽ جاگيرداري باقيات جو خاتمو آندو وڃي. تنهن ڪري اهي مزدورن جا فڪري اتحادي ٿين ٿا.

سرمائيداري پنهنجي ڦرلٽ کي جاري رکڻ لاءِ ۽ اڳتي وڌڻ لاءِ رياستي مشين کي هلائڻ لاءِ جنهن کي سرمائيداري پنهنجن مفادن لاءِ پيدا ڪيو آهي. هڪ تمام وڏي ننڍي بورجوا طبقي ۽ ٻين وچين پرتن جي ضرورت آهي. هن وچين پرتن ۽ ننڍي بورجوا حصن کي سرمائيداري فوليڪس وانگر هر واري ساڙي رک ڪندي آهي ۽ هر واري ان رک منجهان ننڍي بورجوا ۽ وچين پرتن جي هڪ نئين فوليڪس پيدا ڪندي رهندي آهي. حالانڪه هي وچان پرت ۽ ننڍي بورجوا حصا بنيادي طرح سان سرمائيداريءَ جي خدمت لاءِ پيدا ڪيا وڃن ٿا. پر اهي خود سرمائيدارانه ڦرلٽ جو زبردست شڪار ٿين ٿا ۽ انهن جي مسلسل پيچ ڊاهه ٿئي ٿي، تنهن ڪري

خود سرمائيداريءَ جي آزار ڪــي پنهنجي ڪچيءَ مان لاهي ڦٽو ڪرڻ لاءِ آتا هوندا آهن.

سرمائيداريءَ جي ترقي خود سرمائيدارن جــي مختلف پرتن ۽ حصن کي جنم ڏيندي آهي، انهن کي وڌائيندي آهي. سرمائيدارن جي پاڻ ۾ رساڪشي ۽ ڪشمڪش ۾ ڪي پرڄي ويندا آهن ته ڪي وري وڏيڪ ترقي ڪري ويندا آهن. اڄ جــي زمانــي ۾ سرمائيداريءَ جو انقلابي ۽ جمهوري ڪردار ڪمزور ٿي ويو آهي تنهن ڪري سرمائيداري گذريل باقيات سان ناهه به ڪري ٿــي، انهن کي پنهنجي مفادن لاءِ موڙي به ڏئي ٿي، جنهن ڪري سرمائيدارن جا مختلف گروهه پيدا ٿين ٿا، انهن جون مختلف سياسي ۽ نظرياتي وابستگيون ٿين ٿيون، جهڙوڪ لبرل ۽ قدامت پسند بورجوازي.

اسان وٽ صنعت، تجارت ۽ زراعت سان وابسته وڏيڪ رجعت پسند بورجوازي شهري ۽ فوجي ڪامورا شاهي سان ملــي سامراج جي سرپرستي ۾ هڪ فسطائــي حڪمران ٽولــي جــي تشڪيل ڪن ٿا، سياسي اقتدار ۽ مالي وسيلا هن ٽولي جــي هٿ ۾ آهن. مظلوم عوام جي بي تحاشا ڦرلٽ ڪرڻ سان گڏ لبرل بورجوازي کي اقتدار جي ويجهو اچــڻ به نٿو ڏئي. لبرل بورجوازي جــي پنهنجي پوزيشن اها آهي ته اهــو اڪيلي وڏي فسطائي بورجوازي جي اقتدار جو خاتمو ڪري نٿو سگهي. خاص ڪري ان صورت ۾ جڏهن سامراج جي سڄي پٺڀرائي فسطائي ٽولي کي هجي.

ٻيو ته لبرل بورجوازي فسطائي حڪمرانن جــو حڪمراني کان وڏيڪ عوام جي انقلابي جدوجهد کان خوفزده هوندو آهي، جنهن سان مظلوم طبقن جي لڪل قوت کي متحرڪ اٿڻ جــو موقعو ملي.

انهي ڪري اسان وٽ فسطائيت جــو ڪو به لبرل متبادل ڪونه آهي. جيڪو به متبادل آهي سو رڳــو مظلوم طبقن جــو اتحاد آهي، جنهن جي اڳواڻي مزدور طبقو ۽ انهن جي پارٽي ڪندا

هيءَ اتحاد مزدورن جي اڳواڻي ۾ مظلوم طبقن جو اقتدار قائم ڪندو. جنهن جو مقصد هوندو سرمائيداري ۽ جاگيرداري باقيات جو مڪمل خاتمو ڪرڻ، سماج جي بنيني مسئلن کي مزدورن جي نقطہ نگاهه کان حل ڪرڻ. اهڙي انقلاب کي اسان عوامي جمهوري انقلاب چوندا آهيون.

ڪجهہ غلط فهميون

آخر ۾ ڪجهہ غلط فهمين کي دور ڪرڻ ضروري آهي. هڪڙي غلط فهمي اها پيدا ڪئي وئي آهي تہ، قومي جمهوري انقلاب جي ولادت سوويت يونين تي ڪري ۽ عوامي جمهوري انقلاب جو فڪري ڪعبو چين آهي. اهي ٻئي مفروضا غلط آهن. انقلاب جي نوعيت جو دارومدار آهي سماج جي ترقي جي سطح تي ۽ موضوعي عنصر جي ٻيهڪ، تياري ۽ تجربي تي. جيڪڏهن ائين هجي ها تہ پوءِ تہ چيني لائين سڄي دنيا ۾ چٽي تہ چانيل هجي ها، جاڪاڻ لاطيني آمريڪا ۾ بغير ڪنهن استثنا جي عوامي جمهوري انقلاب اچڻو آهي. هند-چيني جا انقلاب عوامي جمهوري مرحلي ۾ ترقي ڪري رهيا آهن، انگولا ۽ موزمبيق جا انقلاب بہ عوامي جمهوريت ڏانهن وڌي رهيا آهن.

ٻي غلط فهمي اها آهي تہ ڪجهہ دوست سمجهن ٿا تہ عوامي جمهوري انقلاب معنيٰ پاڪستان ۾ انقلاب ۽ قومي جمهوري معنيٰ تہ پاڪستان ۾ رهندڙ مختلف قومن جو الڳ انقلاب. حالانڪ حقيقت اها آهي تہ اهي ٻئي انقلاب ڪنهن هڪ قوم ۾ بہ اچي سگهن ٿا تہ هڪ گهر ۾، قومي رياست ۾ بہ. جاڪاڻ تہ انقلاب جو واسطو سماجي ترقي جي سطح تي هوندو آهي. هرو-رو جاگرافيائي حدن تي ڪونہ هوندو آهي. البت هي ٿي سگهي ٿو تہ هڪ رياست جي اندر بہ انقلاب اچن، بشرطيڪ اها رياست جاگرافيائي لحاظ کان تمام گهڻو ڦهليل هجي، ان

رياست اندر رهندڙ مختلف قومن جي سماجي، معاشي سطح ۾ تمام وڏو فرق هجي — (پر هن جو مثال اسان کي رڳو سوويت يونين جي حالت ۾ ملندو. تنهن کانپوءِ جا عالمي انقلابي تجربا اهڙا ناهن). اهڙن انقلابن ۾ هڪڙو انقلاب جيڪو وڌيڪ سگهارو آهي، جيڪو يقيناً سوشلسٽ انقلاب ٿي سگهي ٿو، ڇو ته ٻئي ڪنهن انقلاب ۾ ايتري سگهه ٿيندي ئي ڪانه — سو ٻئي انقلاب جي رهنمائي ڪندو، ان کي مادي ۽ روحاني خوراڪ مهيا ڪندو. ان کي پالي وڏو ڪري پنهنجي هم رڪاب ڪندو جهڙي طرح سان مها روسي قوم ۾ سوشلسٽ انقلاب برپا ٿيو، جنهن تووا، خوريزم ۽ ٻين هنڌن تي عوامي جمهوري انقلاب جي رهنمائي ڪئي.

✱

حوالہ

(1) Lenin:- speeches at party congress P-14

(2) بین الاقوامی کمیونسٹ تحریک کی راہ عمل عالمی کمیونسٹ پارٹیوں کی کانفرنس 1957

(3) Karen Brutent:- Newly free countries in seventees P-6.

(4) کمیونسٹ تحریک کی راہ عمل

(5) کمیونزم کے بارے میں سوالات وجوابات تیسرا حصہ صفحہ 45

(7) T. Andreyer:- Non capitalist way P-69.

(8) R. Ulyanovsky :- National liberation. P-56

(9) Pyolre Manchkha:- Problems of Africa today P-39.

(10) V. Soladovniskor :- Non capitalist development . P-248.

(11) Pyotre Manchkha :-Problems of Africa today.P-150.

(12)

(13) Ulyonovsky:- Fore word to N.C. way P 23

(14) Ulyonovsky:- National liberation P-94

(15) Andreyer:- N.C. way P-108

(16) T.B.I.D. P-84

(17) Pyotre Manchkha :- Problems of Africa today P-16.

(18) وکٹر افاناشیف ، سوشلزم اور کمیونزم مترجم مرزا اشفاق بیگ صفحہ 19

(19)

(20) Andreyer :- N.C. way P-58

(21) Solodorniskor :- N.C.D. P-25 , P-26

(22) Andreyer :- N.C.W. P-36

(23) Solodor niskor :- N.C.D. P-89

(24) راہ عمل صفحہ 75

(25) Ulyonovsky:- National liberation P-106

(26) T.B.I.D P-106

(27) Manchkha :- Problems of Africa today P-17

(28) Ulyonovsky:- National liberation P-106

(29) 26th Congress of CPSU 1981, Information bulleton special issue Vol:19, 1981.

(30) Karen Bratent:- Newly free countries in seventees P-78-78

(31) Andreyer :- N.C.W. P-125
(32) Ulyonovsky :- National struggle P-161
(33) CPSU 26th Congress.
(34) Hassnain hekcl :- Road to Ramdan P-142.
(35) W.M.R. Feb: 1985 - Comunists and our days by B. Anomarer
(36) Lenin and Problems of liberation moment. P. 69.
(37) جنگ اخبار 1 نومبر میر غوث بخش بزنجو کا انٹرویو
(38) راہ عمل صفحہ 25
(39) راہ عمل صفحہ 74
(40) راہ عمل صفحہ 146
(41) Ulynovsky:- National liberation. P-170
(42) Lenin :- Report to commission on national and colonial question at 2nd congress of comintern. Selsworks. Vol. 3 P-468.
(43) Key Problems of developing countries. P-79
(44) lenin:-. Draft thesis on national questions Sd: works Vol.P-436.
(45) l.P.K :- Book 5 transition from capitalism to sobuilism. P-55
(46) Manchka :- Problems of Africa P-63
(47) I.B.T.D. P-76
(48) International affairs No. 7 1983 P-17
(49) National libration by Ulyanourty P-161-162
(50) October Revolution and Farica. P-73
(51) Information Bulletin No. 3. 1981

عالمي انقلابي عمل ۾ جيتري اڳتي واڌ آهي اسان وٽ دوست وري ان رفتار سان پوئتي هلن ٿا. اسان وٽ دوستن جي پهرين پسماندگي اها آهي جو هن وقت به قومي جمهوريت جي ڳالهه ڪن ٿا. ٻي پسماندگي اها آهي جو قومي جمهوريت کي قومي جمهوري انقلاب سان هم معنيٰ ڪري ٿا ڇڏين، ۽ انهن جو ڏيوالو وري اهو آهي ته قومي جمهوريت ۽ قومي جمهوري انقلاب جي اڳواڻي وري قومي سرمائيدار جي حوالي ڪن ٿا.

سوشلسٽ رخ به عبوري ڏاڪو آهي. ان کي يا ته سوشلزم ڏانهن وڃڻ کپي يا ته وري واپس سرمائيداري ڏانهن. تاريخي طور تي اسان اهو به ڏٺو ته سوشلسٽ رخ جي ارتقا ٻن طريقن سان ٿي آهي. هڪ غير سرمائيداري ڪان ترقي ڪري سوشلسٽ رخ اختيار ڪرڻ ۽ ٻيو سماج جي ترقي جي ان سطح تي جتي سرمائيدارانه رشتا حاوي آهن. طبقاتي تفريق صاف آهي. سرمائيدار ۽ مزدور طبقو موجود آهن، پر مزدور اڃان ان لائق ناهن جو سرمائيدارن جو تختو اونڌو ڪري سگهن. ان صورت ۾ وچولي طبقي جا دانشور، فوجي ۽ شهري آفيسر، ڊاڪٽر ۽ وڪيل، پروفيسر ۽ شاگرد هڪ بلاڪ ٺاهي حڪومت تي قبضو ڪن ٿا. جن کي انقلابي جمهوريت پسند چيو وڃي ٿو.

انقلابي جمهوريت پسند، انقلابي جمهوري رياست جا سوار آهن. انقلابي جمهوري رياست اها ڪاڏي آهي جيڪا غير سرمائيدارانه رستي تي هلي ٿي. غير سرمائيدارانه رستو اهو آهي جيڪو ١٩٦٠ع ۾ انهن ملڪن لاءِ تجويز ڪيو ويو هو جتي سرمائيداري ڪانه هئي ته جيئن اهي ملڪ سرمائيداري جي عذاب ۽ اذيت کان بچي، ان رستي تي هلندي سماجي ترقي جي اعليٰ منزل تي پهچن.

پڙهندڙ نسُل . پ ن
The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين " اُداس نسلين" نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻڪ "لُڙهندڙ نسُل" نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻرندڙ، ڇُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪندڙ، ياڙي، ڪاٺُو، ياچوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سگهجي ٿو، پر اسان اِنهن سڀني وِچان "پڙهندڙ" نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان کڻي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪَ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نَسل (پَـنَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بہِ ڪُوڙو آهي.

جهڙيءَ طرَح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اَهڙيءَ طرح پڙهندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختَلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، بَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. بين لفظن ۾پَنَ ڪا خُصوصِي ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪَٻِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنَ پاران ڪتابن کي ڊِجيِٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيِٽائِيز ڪرڻ ڪان پو بيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَ سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي کُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڌِ کان وَڌِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳِئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪنهن بہ رُڪاوٽ کي نہ مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، ڄاڻَ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا:
ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موتي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا:

... ...

ڪالهہَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن:
گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،
جيڪي بہ ڪٿين، جيڪي بہ ڪٿين!
مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،
جنهن رِڻَ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ -

اِن حسابَ سان اٽڪل ٿي چئجي ٿو کي پاڻَ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ "هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو" ناداني جي نشاني آهي.

پَڙهن جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڙ ڪي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڇي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻجاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَڙهَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پَڙهندڙ نَسُل جا پَڙهَ سيني کي **چوڻ چالاءِ ۽ ڪينئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڙ پڙهڻ ۽ وڏ ڪان وڏ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ياڪي پائي چيو تہ ”منهنجا ياءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)